

P. JULIUS CHODNÍČEK

KROMĚŘÍŽ V HRADBÁCH

PAMĚTI VLASTENCE

Z DRUHÉ POLOVINY DEVATENÁCTÉHO STOLETÍ

OD HULÍNA VEDLA KE KROMĚŘÍŽI SILNICE

lemovaná hustou dvojitou řadou jehlanovitých topolů. Vlevo až k samým Bílanům, vpravo až k Hornímu lesu rozprostírala se pastviska a louky s četným dobytkem rohovým, koňským a prasaty. Koně zůstávali přes léto ve dne v noci na pastvě; krávy od čtyř až pěti hodin ráno do jedenácti před polednem a od jedné hodiny odpoledne do šesti večer. Když se blížila hodina jedenáctá před polednem, krávy městské se táhly zvolna k cestě u druhého

mostu; jakmile na radnici hodiny začaly bít a hlásný do čtyř úhlů světa zatroubil, zábradlí se odemklo a krávy, jak cesta široká, hrnuly se do města. Obecní starší býk jménem »Burda« kráčel v čele ulicí Vodní, Křižnou, Novým rynkem a Malým valem k svému stáji do městského dvoru, z něhož nyní jsou kasárny. Tam, kde se Křižné ulice skutečně křižují de regula, na pokřik »Burda jde!« pouliční nadějná mládež se shlukla, špalírem se postavila a zpívala: Krávy jdou, pod vodou, pod zelenou jahodou; jahoda se svalila, všechny krávy zabila, jenom jedna ostala. Dále nevím, už je tomu dávno, co jsem bydlel v Křižné ulici.

Kroměříž před čtyřiceti lety! Tehdáž mnohá ještě nyní žijící měšťanská dcera dojila krávy.

Do města se vcházelo Vodní jinak Dolní branou. Byl to jediný vchod do města. Vodní brána byla masivní čtverhran s tmavým průjezdem a s průchodem pro pěšáky, dobrých třicet kroků dlouhým. Uvnitř ve výklencích měly ovocnářky krámy. Prošedše branou, byli jsme ve městě ve Vodní ulici. Vlevo u brány byla úzká ulička do Židovny. Domy Vodní ulice veskrz na jedno patro skutečně aneb jen zdánlivě byly stavěny. Zdánlivě pravím, protože mnohé domy vlastně jen v přízemí měly byty, ale průčelí tak povýšené štítem, že s falešnými okny se zdály býti jednopatrovými. Mezi domy jako jinde v Kroměříži vůbec byly »ryny«, dřevěné čtverhranné anebo červené plechové pro dešťůvky. Skoro v každém domě byl nálev nápojů. Nejčetněji navštívený hostinec po levé straně byl U koníčka. Blíže brány byla vinárna žida

Hartmanna. Na nějakých osmdesát kroků od brány vpravo zabočila Ztracená ulice, která po levici sestávala ze zadků domů Velkého náměstí, po pravici z domků přízemních, z nichžto ale každý tu výhodu měl, že se těšil ze zahrádky až po městskou zeď. Ztracená ulice byla opravdově tichounkou částí města. V ní nebylo žádného hostince, a posud není.

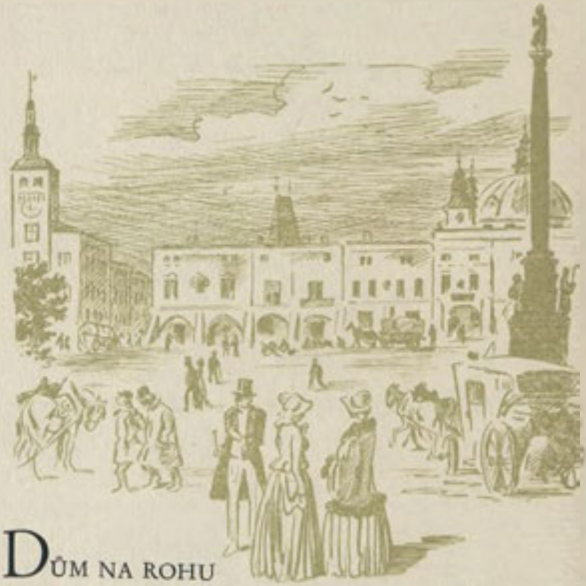
Tam, kde Vodní ulice na tři strany, přímo v Křižnou, nalevo v Kostelní a napravo k rynku se rozchází, napříč od rožních domů tažena přes ulici železná štangla a na ní zavěšena uprostřed ve velkém sklenném nádobí lampa, kterou, když rozžata byla, čtyři ulice osvětleny byly. Ještě dříve byla tato lampa hned při vchodu z rynku do Vodní ulice pověšena; na každý pád přenesením svým většího užitku a nemalého rozmnožení dobrého renomé městu způsobila, neboť tak dobré oko hned od Vodní brány zpozorovati mohlo, že je město osvětleno. Lampa tato měla v městě jenom ještě tři druhyně, jednu mezi nárožními domy rynku před zámkem knížecím, jejíž světlo přes celý předzámecký plac až k Mlýnské bráně sahalo, a zároveň, pokud stačilo, hlavní náměstí ozařovalo; druhou mezi radnicí a nárožním domem Kovářské ulice s úkolem osvětlovati náměstí, Kovářskou ulici a Poštovní ulici podél jatek, třetí pak na konci Křižné ulice, tak aby světlo její na Novém rynku spatřeno býti mohlo. Ostatní ulice měly pro jistotu přechodné osvětlení od laterní, které ponocní čili hlásní s sebou nosili. Mimo laternu měli ponocní starožitnou halapartnu, zbraň teď už vyhynulou, na dva metry

dlouhou, na jejímž hořejším konci dlouhý bodák a široká sekyrka na způsob kříže tak dovedně v jedno sestaveny byly, že ten bodný a sečný nástroj cos obzvláště vážného a hrozivého do sebe měl. A také se jím potmě v noci leckdy tomu kterému tuláku vydatně na cestu posvítilo.

Po levé straně od Křižné ulice až po náměstí v přízemí domů byly hotové brlohy, malé temné sklípky, v nichž židé všechno možné staré haraburdí prodávali a kupovali, z části vyvěšené a vystavené měli, zvláště staré šatstvo, peří a rozličné železné zboží. Nebylo prý všechno, co se tam nalézalo, z poctivých ruk, ale žid podlízavě pokornou německo-českou šveholnou řečí s židovským nádechem všechnu pochybnost zapudil, zaklínal se bez reptání, že lacino koupil, co z nouze mu prodáno, a lacino že prodává. Nicméně byly-li někde na dědině šaty ukradeny, chodili se okradení do krámů židovských dívat, nejsou-li tu na prodej. Nejznamenitější vetešník byl Riesenfeld, malý vyzáblý žid, jemuž pro frapantní podobu profilu tváře dáno přezvisko »vevera-potkán«. Za to honil chlapce, učně a tovaryše po ulicích, když se před ním jenom usmáli, nerku-li když za ním tu málo čestnou pojmenůvku zavolali. Měl-li ale dobrý kšeft, směl se mu do očí starší člověk přeřeknout: »Herr Potkán«, to nic nevadilo. Riesenfeld prolezl všechno, Riesenfeld byl celý den na nohou, Riesenfeld hleděl napřed se dozvěděti, čeho by kdo potřebovati mohl, a když něco koupil, už to měl smluveno na prodej a zisk svůj pojištěn. Riesenfeld zaměstnával jednoho chu-

dého krejčíře, ševce, stolaře a studeného kováře. Švec zasmolil a vyleštil staré škarbaly, krejčí přešíval obleky, stolař poopravil a natřel nářadí, a studený kovář, muž, jehož pravé jméno snad krom něho žádný neznal, neboť mu všichni jen »studený kovář« říkali, látal a leštil bez ohně kovové věci.

DŮM NA ROHU

Velkého náměstí a Vodní ulice byl obchod Mandelblühův, obchod to křesťanský a v Kroměříži tehdáž snad nejvíce navštěvovaný. U Mandelblüha dostals všecko. V rohu jednoho patra měl ten dům okruží jako věžku a na věžce pozlacené štangle dle úhlů světa s začátečnými písmenami N S W O a šípem, jenž ukazoval městu, s které strany nad obchodem Mandelblühovým vítr věje.

Naproti Mandelblühovi na dolním pořadí rynku byla chvalně známá kavárna Vrbíkova již před rokem 1848 střediskem česky smýšlejících hostů a pokročilých venkovanů, ačkoli se tam také Němci nacházeti dali. Nebyl to výlučný český hostinec. Když Mandelblüh v padesátých letech obchod pustil, přestěhovala vdova Vrbička svou kavárnu do jeho domu a tam dlí posud. Studentům přála Vrbíkova kavárna, ale piaristé je tamodtud rádi vyháněli.

Na konci dolního podloubí anebo jak se říkalo poddomí bydlil Jan Löhnert, tak zvaný holomoucký pekař, bačatý Němec, a jeho švagr Franz Nitschmann, bývalý finanční strážce. Tento poslednější byl znám horlivým podporováním německého čtení. Mělť několik set svazků starých a nových německých románů, jež ustavičně měl rozpůjčeny, a sice starý svazek za jeden až dva, nový za tři krejcary šajnů. Jak tím působil na vzdělanost a jazyk Kroměřížanů, snadně se lze domysliti.

Velké náměstí mělo kolem dokola poddomí nebo podloubí. Oblouky byly veskrz stejné velikosti a pilíře také, což městu v celku dalo pěkné vzezření. Užitečné bylo poddomí potud, že se při slunci dalo ve stínu a při dešti po suchu kolem náměstí procházet a prodavači že měli chráněná místa pro své krámy. Zato byly místnosti domů v přízemí tmavé a nepříjemné. Když za časů kardinála Maxmiliána město slavnostně se osvicovalo a všechny oblouky poddomní malými lampami kol dokola okrášleny byly, dojem byl velkolepý.

Nejčilejší život přes den jevil se na jihovýchodní straně. Od Mandelblüha nahoru čelnější domy byly dvorní lékárna Krybusova, tichounká a drahá lékárna, kdež se tehdáž, t. j. před r. 1860, jenom léky prodávaly a žádné silivky žaludku, a krám žida Hrčky, kde všelikeré knoflikářské a pentlové zboží, staré galanterniny a staré knihy učebné se prodávaly. Hrčka, malý starý žid žluté, zavadlé pleti s ohyzdným vosorámcem kolem obličeje, byl miláčkem studentů; hledal je a byl od nich hledán. Půjčoval jim peníze, ale jen v skrovných dávkách, za to však na ohromná procenta. Za týden, za měsíc o polovic více, anobrž i dvojnásobně študent tu desítku (10 kr.) anebo dvacítku vrátiti musel. Na toho, kdo otálel zaplatiti, osmělil se Hrčka piaristům profesorům žalovati — a nebyl pro lichvu stíhán. Ku konci školního roku kupoval anebo i zabavoval školní knihy za fatku, a na počátku školního roku je zas prodával, jak draze mohl. Šlo to s tím kšeftem dobře, neboť školní knihy byly až do r. 1849 tak stálé a stejné, že se zdálo, jako by jiných složit ani žádný člověk již nedovedl.

Během času vysoukal Hrčka značných peněz a familie jeho proměnila staré ošumělé jméno Hrčka v přístojnější a více německé Hertzka.

Weisův dům a kupecký obchod byl český. Synové študovali v Praze a horlivě drželi k národnosti české. Roku 1848 přišli dr. Julius Weis, Raimund Křepelka, nynější knížecí arcibiskupský úředník, a ještě jeden pražský študent v uniformě pražských

študentů s červenými čapkami a šavlemi do Kroměříže. A když se kolem nich větší študentstvo hromadilo a oni pak nařkli, že přišli, aby vyžádali na profesořích kroměřížských, aby se také češtině na gymnasiu učilo, rektor piaristů P. Caesarius Leister všecko nasadil, aby k uvarování pokažení kroměřížského študentstva consilium abeundi z města obdrželi.

Uprostřed toho poddomí a nároží Křižné ulice, do níž vede průchod poddomní, stála stará hlavní kasárna, nyní hotel Simonův. To veliké šedé stavení do Křižné ulice mělo zrovna šeredné vzezření; průčelí na rynk obrácené bylo obstojnější. Na štítě k městu byly kamenné sloupce jako malé věžky se střílnami, a ty měly snad válečný charakter celého stavení naznačiti. Před domem stály tři mohutné kaštany, v prostředku největší, po stranách něco menší, a v stínu kaštanů strážné žlutočerné zábradlí se zbraněmi přiloženými, před zábradlím strážná deska, po níž nic dál nic blíž voják zpříma s puškou s nasazeným bodákem v rukou s pásy od loktě k lokti přes žaludek přeloženými ustavičně odměřeným krokem choditi musel, dokudž stráž jeho — za stara dvě hodiny — trvala. Ten arci byl rád, když hodina jeho na radnici udeřila, věžník na věži do čtyř úhlů světa zatroubil, a on na kraj desky postaviv se, co měl hrdla »kverraus« do města zařval, jak se na vojáka s lví udatností slušelo. Deset vojáků ze strážnice vyběhlo, každý chopil svou k zábradlí přiloženou pušku a v okamžení tu stáli v řadě, v ruce zbraň a konali komandované pohyby, jež kaprál za potřebné uznal, aby dosavad-

ního strážce novým vyměnil. Když celá stráž se večer o šesti hodinách měnila, nazývalo se to »vartu zatahovat«.

Na protějším rohu Strážné ulice k poddomí přiléhal hostinec Pavla Loučky, vyvařovatele jídel pro venkovany na trh přišlé, pro pocestné řemeslníky etc., s dobrým pivem a prostředním vínem. U Loučky bylo vždy živo, přes den až do noci; pro měnivou společnost rádi poseděli ti kteří sousedé, pojídali a popíjeli, civil a militér, zahráli sobě v karty, poslouchali zpěv harfenisty a nechali sobě na kolovrátku zahrát anebo dle nálady zazpívali sobě sami. S gotšévrem, když přišel se svým košíkem pomerančů, citronů, datlí a fíků, o něž se s ním hrálo třeba o celý koš najednou, a s preclikářem, když v zimní době se svou štanglí navlečených preclíků přišel, a o základku, kdo víc, dlaní mu je se štangle sráželi, bylo vždy pro tamní hosty hlučné vyražení. Gotševr byl Vlach z krajiny Gotschee, vlastně půl Němce, půl Vlacha. V roce 1847 usadil se a zůstal v Kroměříži doposud chvalně známý gotšévr František Hutter. Co se preclikáře týče, počestný cech pekařský zachovával zvyk, že po pořádku každý rok jenom jeden pekař preclíky pekl, aby neměl konkurenci. Preclík nepodléhal kontrolní váze městského úřadu jako ostatní pečivo, jelikož zhotovení jeho připouštělo přemnoho kombinací jak v látkách, tak v zpracování, takže nějakého normálního pravidla netroufal sobě úřad městský stanoviti. Preclíky nosil na štangli navlečené preclikář, šprýmovný prodavač v šedém cylindru s širokými pentlemi, s bílou pekařskou zástěrou a chřestácky hvízdající

troubelkou na šňůře okolo krku. Nechme preclikáře chodit po městě a vraťme se k Loučkovi. Scházel-li hospodář v Štěchovicích anebo na Novosadech k pilnému nějakému pořízení doma, poslalo se v první instanci podívat se, není-li u Loučků; a skutečně zpravidla věc v té první instanci bývala vyřízena. Osobně byl Loučka žoviální, na tlusto vykrmený hostinský, byl dobrý křesťan, pobožnosti a procesí nevynechal ani jednoho, smažil v pátek mnoho ryb a dal na své útraty na konci žití svého kapličku a sošku Bolestné Matky Boží u chmelnice za Štěchovicemi obnovit. Nezapomněl ani na mladou chasu a rád jí mnohokrát v roce za levný peníz hudbu a tanec v neděli připravil. U Loučky bylo místo, kde se také unterhandlíři se svými partajemi scházeli. Unterhandlíř byl člověk, který zprostředkoval kupy domů a polí, půjčky peněz a j., k tomu pak potřebné listiny shledával a spisoval. Nad jiné v tom odboru vynikal po dlouhá léta pan Pospíšil, jenž o sobě směle tvrdil, že přeštychuje leckterého advokáta. On nechtěl býti pouhým »dohazovačem«, to byla stará Gardavská, jedna z nich; ta došikovala, jak toho kdo sobě přál, kupitele, prodavače, věřitele, dlužníky, študenty na kvartýr a služebné do služby, nic však nepsala, kdežto pan Pospíšil nejen dohazoval, nýbrž i spisoval. Nenáviděl také z celé duše méblery, neboť to byli židé a židům podobní lidé, kteří mu lezli do kšeftu a leckterou dobrou partii odcizili a odvedli. Pan Pospíšil se nesl a strojil elegantně, byl dříve kupcem v Moštěnici u Přerova a znal daleko široko zvláště v Zámoraví každý selský grunt, a ho

znali také. Advokáti ho neměli rádi. Duše jeho se podobala poslední stránce novin - inserátnímu oddílu - za nějž, jak známo, zodpovědnost žádný na sebe bráti nechce. Pospíšil vydělal značné peníze, ale jak se chlubil, neseděl v svém bureau a nečekal, až kdekdo přijde, nýbrž hledal své klienty.

V rožním domě na náměstí byla pošta. Poštmistr, ještě jeden praktikant a listonoš všechno popravili. Roku 1843 - 1846 učilo se ve školách, jak psaní na půl archu bez obálky složit, aby bylo zároveň svou vlastní obálkou a bylo tak uměle složeno, že nikterak do něho nahlédnouti lze nebylo. Složení bylo uměle komplikováno, mnohé psaní ještě k tomu zašité nití a zapečetěné. Peněžné psaní musel přinést odesilatel otevřené, peníze poštmistr přečítal, zaobalil a psaní sám zapečetil. Postilion, když přijížděl a odjížděl, troubil sedě na kozlíku »známou notu«. Poštovní úřad zdál se míti jakési dědičné privilegium býti hrubiánským ke každému bez rozdílu osoby.

Pravil jsem, že na tom pořadí poddomí panoval nejčilejší život. Od Mandelblüha až po poštu byl téměř v nepřetržité řadě kramářský stůl vedle stolu postaven. Řadu začal dole niťař a šňůrkař stařičký Kučera s loktem ustavičně v ruce, buď aby měřil šňůrky, buď aby obcházeje svůj prostranný krámec jako o holi se podpíral, buď aby při výkladu se sousedními prodavači a v rozprávce o svých dávno minulých vojenských letech něco v ruce měl, čím by k své řeči takt dával.

Mezi jinými toho druhu krámky vřaděno prodávání mýdla, dílem

i loje a svíček. Mýdlo bylo nahromaděno v čtyřhranných, as loket dlouhých skrojích, z nichž dle potřeby věrdunky ($^{1}/_{4}$ libry), půlfunty a funty se ukrajovaly a na dřevěných vážkách odvažovaly. Ukrojení mýdla nedělo se nožem, nýbrž obloučkem z lísky anebo španělského palaší s pevnou konopnou nití. To byl starodávný zvyk mydlářského řemesla.

Moukaři, krupaři, ovocnáři a posléze kramáři s plátnem a kanafasem nic obzvláštního neposkytovali, ale něco specifického byly stoly s připravenými na talířích saláty, hromady smažených ryb vedle nich a v chladné roku době také jitrnice. Ryb bylo v Kroměříži celý rok hojnost, a tudíž na krámcích na každý den laciná zásoba. Salát hlávkový od května do konce července a okurkový od sv. Anny do podzimku na talířích byl nakupen. Hosté, vandrovníci, venkované, kočující prodavači, vojáci, sedli na druhou lavici ke stolu, kramářka k salátu přidala oleje a octa, k okurkám i pepře; člověk pojedl a zaplatil tím kterým krejcarem šajnů své letní občerstvení. Značný odbyt vždy měly také kvašené okurky, které se prostě holou rukou z putýnek z kyselé vody vytahovaly. Kdo na místě kvašenou okurku jedl, také v hrnečku té vody kyselé na zapití přídankem dostal.

Před poddomím po obou stranách vojenské hlavní stráže seděli na slunku prodavači vápna - vápeníci - celé dni. Vápno se dováželo nejvíce ze Sobíšek u Přerova, kde svobodní dvořáci vápno pálí. Přívoz vápna musel se díti s dost značnou opatrností, pročež pro vápno jezdívali zvláštní formani. Při sluněčku a suchém

počasí bylo hej; to se jelo s vápnem dobře a vydělal se snadno pěkný groš. Zachvátil-li ale liják takový vůz ne dost dobře krytý a nebylo-li možno zavčas někde pod střechu se uchránit, nezbylo jiného, než koně rychle vypřáhnout a vůz s vápnem nechat shořet. Stalo se to sice zřídka, ale přece takové případy se vyskytly. Vedle vápna prodávali vápeníci také žluté a jinobarevné hlinky na olíčení domů kolem spodu až na půl metru zvýši, což se podrovnávkou nazývalo. V městě všecky domy i uvnitř velká většina světnic byly vápnem líčeny. Líčilo se často a mnoho, a z toho lze posouditi, jak prodejným zbožím vápno bylo a že se jeho prodejem mnoho lidu živilo. S prodejem vápna šel ruku v ruce prodej černidla (koptu) na podrovnávky. Kopt byly vlastně jemné saze, které Němci s hor za Olomoucem v tisícerých malých bedničkách dřevěných na trakačích dováželi a po tuctech zdejším handlířům prodávali.
Hořejší poddomí jihozápadní bylo nepoměrně mnohem tišší. Na konci u radnice byl obchod s železem a smíšeným zbožím Viléma Píppala, na druhém konci lékárna Wechova anebo horní, kamž se pacienti mnohem více než do dolní uchylovali. V prostředku poddomí hostinec a vinárna U hvězdy. Solidní hosté se zde scházeli; později v letech šedesátých, když zde Lux vinárnu vedl, stala se ta místnost oblíbenou u pensistů, úředníků, privátníků atd., kteří k večernímu žejdlíku se tu scházeli. Společnost byla míchaná, německá i česká.
Od rohu horního poddomí do Jánské ulice táhl se šeredný, starý

dřevěný plaňk až téměř naproti školní budově. To arciť městu nedávalo v té části pěkného vzezření. Okolo r. 1850 vystavěl ale na tom místě soukeník Václav Vesnický dva dvoupatrové domy, a tím to staré šeredí přestalo. V jednom z těch dvou domů položil dr. Jan Kozánek základ k své rozsáhlé advokátské praxi. Třetí poddomí, poddomí kapitolních domů, bylo nejelegantnější, tiché, bez krámů, nejlepší procházka zvláště študentů ráno a odpoledne před započetím vyučování. Podél domů rozestaveny dlouhé lavice dřevěné a u kapitolních domů kolem zděných pilířů kamenná sedadla, na nichž žactvo před r. 1850 se bavívalo hrou v kamínky. Hra tato po roce 1853 - 1855 úplně vymizela. Rožní dům při Jánské a Kostelní ulici se nazýval generálův dům, že tam velitel pluku bydlel. Roku 1848 - 1849 se tam zařídilo společné kasino působením tehdejšího probošta, teď kardinála Bedřicha lantkraběte z Fürstenbergů. Kasino na způsob větších měst soustředilo s počátku českou i německou inteligenci k společnému čtení a bavení. Znenáhla se elementa v kasině tomto u jednotlivých stolů dle smýšlení singularisovala. Střed držel tak zvaný »invalidní stůl«, až tak po desítiletém trvání společném se kasino rozdvojilo na české a německé.

Středem žertovného bavení byl P. Antonín Kotlas, pensionovaný duchovní správce, stařiček podivín, jenž od r. 1849 do své smrti asi r. 1868 u sv. Maurice mše sv. o jedenácti hodinách četl. V světnici své na eremitáži u P. Marie bydlel v samozhotoveném dřevěném bednění s klapkou na šňůrce nahoře, aby občas tím

otvůrkem vzduch pouštěl. V zimě v papučích měl nad podešvami rozehřáté až vřelé skřidlice se střechy v celé velikosti a na těch chodil do kostela i do kasina. Nejraději o astronomii kalendářská pojednání čítal, na knížky »snáře« mnoho držel, v loterii hrál a pověrčivý byl, až se mu vlasy na hlavě ježily. Když ještě byl v Bílavsku tuším farářem, s rektorem školy jednou o půlnoci šel kopat poklad — ale strachy utekl. V Kroměříži chtěl být oblíbeným a byl jím skutečně. V kasině jemu k vůli jednou citovali duchy; opatrný byl, a proto v přízemí do Kostelní ulice, jak se domýšlel, nepozorovaně odhašpoval, a když citovaný duch v jedenáct hodin v noci v způsobě ohromně vysoké klášterní panny se objevil, oknem vyskočil a utekl. Zato jindy chlubivého profesora latiny P. Albrechta, hrdopyšného filologa, když se pohrdlivě zeptal, umí-li latinsky, před mnohými hosty co svědky odbyl a slavně dokázal, že citovat umí víc než P. Albrecht z klasiků. Krom toho P. Albrecht ani nevěděl, co je po latinsku lopata, obříslo, pometlo atd., takže při všeobecném »bravo« vzal klobouk a utekl. Pak budoucně P. Kotlasovi co strašidlu se vyhýbal. P. Kotlas byl ze škol minulého (18.) století žák eminentissimus, dobrák a rád kdysi studoval, avšak nemaje dobrých knih v horských osamotnělých štacích, stal se ruinou, k modernímu bydlení nehodící se a fantastickým zjevem.

Vedle kapitolních domů byl zájezdní hostinec U slunce, jejž koupil František Beiner z Jarohňovic a naň první v Kroměříži toho druhu nápis »Hôtel Beiner« ve velikých červených literách

namalovati dal. Jarohňovští, vidouce ten nápis, kroutili hlavou a pravili pohrdlivě: »Co hotel Beiner, vždyť je to Francek Beiner z Jarohňovic!«
Roku 1848 v druhém kapitolním domě byla zařízena strážnice nacionálgardy a před ním byl ten strážný šrank, k rozeznání od vojenského červeno-žluto-černě natřený. Na stráži stáli nejvíce krejčíři v modravých uniformách s červenými výložkami. V době svornosti, svobody, rovnosti a sbratřenosti bohatší měšťany a úředníky za peníze zastávali a jako dobře cvičení žoldnéři na zdraví svých platících patronů pili. Pušky měli nestejné, flinty raubšiců, pytláků, jichž bylo v knížecím zámku hezké množství během mnoha let nahromaděno. Kardinál Maxmilián je daroval k ozbrojení nacionálgardy. Zapsati se sice dali do tohoto sboru skoro všichni mužové města a docházeli občas, jak jim zaměstnání domácí dovolovalo, a řekněme to zrovna, aby čert za zlé neměl, na cvičiště na pastviska, kdež se s holemi v rukou nazvíce jen v pochodech výkročných a rychloběžných a v jakémsi quasi šermování vyučovali. Na strážích se dali zastoupiti a také místa důstojnická k osvědčení zásady rovnosti a sbratřenosti pokorně méně zámožným ponechávali. Na cvičišti si utírali řinoucí se pot s čela, a když nacionálgarda zrušena byla, od srdce si oddechli.
Na dolním poddomí Jihnova kavárna, obchod Lasnauského, původně Lázňovského, vedle uličky do Ztracené ulice a Fentlerův voskařský obchod byly nejznamenitější. Wolfgang Lasnauský byl dlouho purkmistrem dle staré fazony města. Syn jeho Fran-

tišek Lasnauský pustil obchod a odstěhoval se do Vídeňského Nového Města.

Náměstí kroměřížské bylo až pověstně špatně dlážděno kulatým a náramně nerovným kamenem z lomů na Barbořině. »Duši by vytřepal«, říkali, kdož na voze přes náměstí jeli, »Nohy by člověk polámal«, kdož pěšky šli. Na římsách domů pod štíty byly celé řady vlaštovčích hnízd, na náměstí se jen občas čistilo, a byla tudíž pěkná příležitost pro laciné chování holubů, jichž celá hejna v obilí rozsypaném při trhu hojné pastvy nalézala. Na zimu rozmnožila hejna vran a kavoňů tyto veřejné stravovatele města. Protože nemělo město přirážek na daně a jak vzdychající nyní na 40% přirážky staříčcí filistři města říkají, bylo za purkmistra Wiesra v kase našetřených 40.000 zl. v lesklých stříbrných dvacetníkách pohotově.

Od sochy Panny Marie chodilo dle slibu z r. 1716 velké poutnické procesí do Staré Vody ten den před sv. Annou, a příchod poutníků na čtvrtý den večer o šesti hodinách byl vždy velkolepě slaven. Na pouti zúčastnili se po každé dva členové městské rady. Děvčátka co družičky, někdy přes dvě stě na počet, obětovaly v kostele Panny Marie každá voskovou svíci.

Velikolepě vypadaly slavnosti Božího těla na Velkém náměstí. Průvod šel ve čtvrtek z kostela sv. Maurice, v neděli z kostela Panny Marie. Oltáře byly na náměstí a domy, kde stály, to pokládaly za velikou přednost. I vynasnažili se jejich držitelé co možná je světlem, obrazy, koberci a sedadly okrášlit. Školní

mládež až po humanitní třídy gymnasia, podle nich cechy se svými postavníky to jest insigniemi na vysokých štanglích, za nimiž vždy z každého cechu napřed učni, potom tovaryši a pak mistři dle stáří v párách kráčeli, vojsko a městský střelecký sbor ve svědčné uniformě se zúčastnili. Krom družiček sypali dva staří měšťané kvítí na cestu, baldachýn nesli měšťané v uniformě střelecké. Za baldachýnem šli úředníci a městská rada a převeliké množství lidu také venkovního. Při tom se pořádek s největší svědomitostí udržoval. Židé ty dni úplně v svém židovském městě byli zavřeni, takže ani jeden kromě ohrady se neukázal. Z venkovního lidu měly děvice obyčej přijíti s velkými, z kvítí polního pletenými věnci na levé ruce zavěšenými. Vojáci a střelci měštští vypalovali slavnostní rány. Celý důstojnický sbor obdržel při hlavní stráži sv. požehnání.

V trhový den jakož každý pátek jednotlivé zboží v následujícím pestrém seřadění se objevovalo: U radnice na mnohopatrových lištvách kožušníci beranice, čepičáři čepice a kloboučníci klobouky své zavěšeny měli, s nichž je dlouhými tenkými tyčemi k bližšímu ohlédnutí kupitelům sundávali a je zas dovedně, co neprodali, navěšali; kůže a kožichy na stolcích měli rozložené. Vítr byl jim veliký nepřítel. Podle nich někdy stáli huňaři z Uhersko-Brodska. Po délce horního poddomí prodávalo se obilí. Odtud ke středu náměstí stáli shora od ulice Jánské počínaje sedláři, provazníci, štětkáři a klempíři; za nimi k soše Panny Marie švadleny a punčocháři. Na dolejším konci kapitolního poddomí

obuvníci, na dolejším pořadí pláteníci a kanafasníci, okolo sochy Panny Marie ovoce, povidla z trnek, suché trnky, hrušky a krajanky z jablek, med, tvarůžky a v pátek ráno ryby se prodávaly. Před pořadím u kasárny kromě dříve zmíněného vápna fazole a semena, kmín, hanýz, marjánkové plevy a cibule, s druhé strany cukroví a papuče, kteréžto zboží, krom cukroví, všechno na zemi rozloženo bylo. Papučáři kroměřížští tvořili početné odrůdí. Zavítala-li někdy divadelní společnost do Kroměříže, dávala představení v Mühlmannově sálu na dolním náměstí. Netřeba podotknouti, že se hrálo jen německy. V tomtéž sále odbývaly se také měšťanské plesy. Hudba hrála městská, dekorace bývala maloměstská, řízení zábavy patriarchální. Jednou v roce v masopustě tomu dávali název »Armenball«. Ten měl pro chudé něco vynésti, obyčejně však zůstávalo při dobré vůli, takže pro chudé chtěli tančiti, a za chudé tančili.

Radnice byla toliko na jedno poschodí a měla z náměstí dva vchody nad sebou, neboť do prvního patra chodilo se po venkovních schodech s obou stran věže a v klenbě pod těmito schody byl vchod do tmavého přízemí. Dolní podschodní vestibulum bylo tak veliké, že v něm po jedné straně žemličkový krám, po druhé uzenkář dosti místa měli. Na radnici úřadovali kromě sezení radních pánů purkmistr, sekretář městský, kterýžto úřad dlouhá léta Anton Karásek, spolu hétman a komandant střelců, zastával, policejní komisař, jímž dlouhá léta byl pernikář Jan Worell, a městský důchodní. Při zřízení c. k. okresů postoupena

radnice 1850 okresnímu úřadu k užívání, a městský úřad se přestěhoval do rožního domu, jak bylo kasino. Pak bylo k radnici druhé patro přistavěno a zvenčí schody zrušeny. Na věži ve dne v noci dva strážní se střídali a každou hodinu do čtyř úhlů světa troubili. K šerháčku, křaplavému zvonku na altáně věžním visícímu, vedl drát s držadlem odspodu, aby každý, kdož by nějaký požár zmerčil, hned zespodu znamení dáti a tak věžníka zahanbiti mohl, že nebyl prvním požáru pozorovatelem, ač to za hlavní jeho povinnost pokládáno. Přes pětatřicet let byl hlásným na věži Josef Šimšálek, malý vyzáblý mužík věčně dobrého humoru a rozsáhlé činnosti. Kromě úřadu hlásného byl zpěvákem v kostele sv. Maurice, starším bratrem to jest předříkatelem na všech poutích a procesích, modličem při průvodech pohřebních, hybným a spolehlivým úředním poslem c. k. okresního soudu a hejtmanství na vůkolní i odlehlejší vesnice s předvolacími listy, houslista a pilný papučář. Bydlel v uličkách, třikrát se oženil, dětí neměl žádných. Dostával od »pánů« takové množství obnošených šatů, že mu nejen za dostatečný materiál na papuče, ale také za tak hojnou garderobu stačilo, že kdyby všeobecně platiti mělo, že šaty činí muže, Šimšálek směle všechny stavy města Kroměříže zastupovati mohl. Byltě také trochu vševědoucí anebo jinými slovy redaktor ústních novin.

V době, než byl zřízen dobrovolný hasičský sbor, vidí jednou Šimšálek z okna své malé hlásnice podezřelý dým. Rychle skočí k šerháčku a pozoruje napjatě. Nesmí dříve zazvonit na poplach,

než plamen ze střechy vyšlehne. Čeká... teď jej uvidí a zazvoní. Voják na hlavní stráži křičí, co má hrdlo: Feuer! Šimšálek připne dlouhou černou průhlasnou troubu řemenem přes tylo k ústům a také křičí: Feuer! Oddíl vojska se na stráži hotoví, tamboři se rozejdou po ulicích a bubnují poplach. Ze všech domů vybíhají lidé, učni napřed, a hrnou se pod věž, kde hlásný dle předpisu tím více šerháčkem zvoní, čím více plamene přibývá, a přitom křičí: Feuer, Feuer! Lidé křičí, kroutíce hlavami na všechny strany: Kde, kde? Wo ist Feuer? Za hodnou chvíli se první záchvat trochu zmírní a Šimšálek hučí: Na Bělidlách! Dole pro křik nerozumějí. Cizí povozy cvalem ujíždějí a takový šromot po hrbolcovitém dláždění činí, že hučení trouby přehluší. Vojáci stojí, až bude zjištěno, kde hoří, aby neběželi na opačnou stranu. Teď začnou tlouci na věžích kostelních na zvony, pozornost se počíná obracet na jednu stranu, kam se lidé kvapně stahují. Všeobecně se praví a jeden druhému přivolává: Na Bělidlách! Vojsko tam běží, lidé hrnou se za nimi, hoši předbíhají. Několik mužů hne se tam, kde městské stříkače jsou, a táhnou je k ohni; přivedli koně, zapříhají do vozů s bečkami a jedou ke mlýnu pro vodu. Stříkač musí tiše stát, až přijedou s vodou. Trochu donášejí na Bělidla v putýnkách, ale to je málo. Každý raději přinesenou putýnku vody sám vyleje, kde se mu zdá. Diváků je přesila, hasičů málo. — V noci má hlásný potud snadnější signalisování, že postaví rozžatou laternu jakožto znamení na tu stranu věže, kde také dole z náměstí zář ohně vidět jest.

KOVÁŘSKÁ ULICE soustředila v sobě největší počet řemeslnických a živnostenských krámů, jak to hlavní průchodiště města samo sebou nese. Zato paralelní Jánskou ulici oživoval jedině ruch žactva a studentstva. Toliko na rohu Mauricé ulice znám byl zájezdný hostinec Antonína Kremsy či Kremsera, pro správce statků a pro židy hotová bursa obilní v trhové dni.

Naproti školám v malém přízemním domku sekal maso »freihacker« Bártek, nejrychlejší řeznický běhoun své doby. Jmenoval se vlastně Anton Švec, ale po otci Bartoloměji čili Bartoni zůstalo mu jméno Bártek. Freihacker byl řezník nepřijatý do

cechu za mistra, neboť mistři byli privilegovaní majitelé jatek a nepřipouštěli rozmnožení. Freihacker či řezníček směl jen mladý hovězí dobytek zabíjeti. Nicméně Bártek nad svou domácí jatkou ve velkých literách tento významný špruch měl:

Der Ochs muss auf den Beinen stehn,
Das muss jedermann einsehn.
Drum kann es auch nicht sein,
Dass man giebt Fleisch ohne Bein.

Významný proto, že to byla zároveň reklama, neboť dosti zřetelně narážel Bártek na to, že v jatkách, kde vysekávají voly, těžší a tvrdší kosti se vyvažují než u něho.

Vedle čtyř tichých kanovnických residencí byl tak zvaný Lichtensteinský seminář, kdež regens z piaristského řádu dvanáct fundatistů študentů stravoval a v zpěvu kostelním vycvičoval. Fundatisté byli pak povinni v kostele sv. Maurice na kůru a při pohřbech zpívat. P. Lambert Schwarz, bratr pražského podbiskupa Josefa Schwarze, dlouhá léta pedagogicky tak chvalně seminář vedl, že krom fundatistů zámožní rodičové jemu študenty své na stravu dávali a na čemž jim více záleželo, na dobré křesťanské vychování. Počet študentů byl tím způsobem až na třicet zvýšen. Měli domácí kapli a denní pořádek jako v duchovním domě.

Piaristské školy byly na jedno poschodí a s věžkou uprostřed. V přízemí byly tři tak zvané hlavní třídy německé, v prvním poschodí gymnasium (pět tříd, jedna třída byla v piaristské kol-

legii) a tak zvaná arithmetika, dvoutřídní embryo reálek. Hlavní třídy měly jména legenda, scribenda a praeparanda. Gymnasiální třídy se jmenovaly parva, principia, grammatica, syntaxis; dvě třídy humaniorum byly poesie a rhetorica. Z těch názvů lze poznati, na co se v každém oddělení váha kladla. Arithmetika přijímala žáky z praeparandy, ale také z gymnasia, a někdy rhetor absolvovaný studoval arithmetiku, než vstoupil do filosofie. Přiučil se tam reálním vědám. V každé třídě vyučoval všem předmětům jen jeden učitel. V hlavních německých třídách vyučovali nazvíce mladí klerici, v gymnasiu kněží. Předměty v praeparandě byly: náboženství, biblický dějepis, evangelium, druhý díl mravného a poučného čtení; čtení a v počítání celý obor až po regula de tri inclusive; v psaní německý kurrent, německé kancelářské písmo, latinské písmo; německá mluvnice, pravopis či pravopsaní a dictando; výřečnost, sloh listin, jakož řemeslnické účty a knihy čili konta; listy, dlužní úpisy, reversy, kvitance, lehké smlouvy kupní. V druhém běhu jedna hodina v týdnu latinské čtení a dictando, psaní latinských slov. Vyučování počalo se mší svatou každý den a trvalo v pondělí dvě hodiny ráno a dvě odpoledne, v úterý dvě hodiny ráno, odpoledne bylo volno, čtvrtek celý den volný, ostatní dny po dvou hodinách ráno a odpoledne vyučování. Každou neděli odpoledne o dvou hodinách bylo v piaristském kostele sv. požehnání. Gymnasium rovně tak mělo po dvou hodinách v půldni vyučování, úterek odpoledne a celý čtvrtek k domácím úlohám volno, jen mše sv.

byla každodenně o devíti hodinách a v neděli exhorta. Školní rok gymnasiální počal slavnými službami božími a slavnostním předčítáním školních stanov v gymnasiálním sále a končil tamtéž veřejnou slavností. Školdozorce, vznešení hosté a učitelský sbor zaujali v sále záhlaví, po boku byla katedra, s níž rhetor přednesl latinský proslov, žáci byli po stranách na husto postaveni, bokem stála hudba, rodičové a j. stáli v pozadí. Po úvodních řečích vystoupil profesor rhetoriky s ominosní knížečkou čtvercového formátu a ticho bylo jako v hrobě. Onť počal čísti latinsky: »Praemio donatus ex omnibus eminens N. N.« Premiant vystoupil, šel ke stolu v povědomí, že se oči všech naň obracejí, hudba mu zahrála intrado, a on přijal praemium, pěkně vázanou užitečnou knihu z ruky školdozorce, uklonil se a ustoupil. Profesor dále četl: »Secundo praemio donatus...« Druhý premiant si šel pro praemium, hudba také jemu hrála intrádo. Nanejvýš tři premianti byli v jedné třídě. Profesor potom četl: »His proxime accessit vel accesserunt: N. N......« To byli tak zvaní akcesanti s pochvalou bez premie. Těm zahrála hudba všem najednou. Pak byli ostatní podle abecedy čteni s udáním rodiště a známek z jednotlivých předmětů. Známek bylo pět: eminens sc. progressus, prima (nota) accedens ad eminentem, prima, secunda, tertia. — Po rhetorice přišla týmž způsobem poesie na řadu atd. až po parvu. Závěrečnou řečí a modlitbou se slavnost ukončila. Pak rozdal každý profesor svým žákům tištěné třídní výkazy, a tak měl každý gymnasista nejen své, nýbrž i vysvěd-

čení všech ostatních spolužáků v rukou.

Před tím všeobecným slavnostním ukončením byly v každé třídě u přítomnosti školdozorce to jest probošta, kapitulního děkana a purkmistra krátké veřejné zkoušky, ke kterýmž i rodičové anebo stravovatelé študentů přístup měli. Zkouška trvala v každé třídě zpravidla dvě hodiny. Žáci vyvoláni školdozorcem obyčejně jen nejlepší, aby plynně dokázali, jak daleko vzdělání v té které škole pod rukou profesorů dospělo. Vázl-li vyvolaný žák, mohl se v lavicích každý, i ten nejposlednější, k odpovědi zdvižením ruky hlásiti.

Před velkonocí byly tři dni duchovní exercicie, ráno mše sv. a exhorta, odpoledne exhorta a sv. požehnání, na třetí den ráno sv. zpověď a přijímání.

Zevní úprava škol byla velmi jednoduchá, dubové lavice od tesaře, jak se říká, dělané, do nichž každý žák rohový kalamář s železnou špicí zarážel. Na latinský jazyk se drželo a k jeho hybnému upotřebení nemálo přispělo tak zvané signum. Již v druhém běhu principie bylo zapověděno žákům mezi sebou jinak než latinsky mluvit. Aby se k tomu donutili, udělal profesor malou kapesní knížečku s nápisem Signum a dal ji tajně jednomu žáku. Ten pilně slídil po spolužácích a jakmile na některého připadl, že německy nebo česky promluvil, vytáhl Signum a zapsav ho dal mu knížku; ostatně nesměl zradit, komu ji dal. Druhý nosil teď Signum, až třetího dopadl delinkventa. V sobotu přišla ve škole na zapsané signifery pokuta, naučit se

odříkati obyčejně dvacet významů latinských, v některém případě také těžší trest. Tenkrát byl Komeniův Orbis pictus vzácnou a milou knihou, neboť z té se mohl každý snadně potřebným latinským výrazům přiučit. Bylo toho také třeba, neboť již v třetí třídě byla dána gymnasistům řecká gramatika s latinským textem do ruky a profesor vysvětloval řecký jazyk latinou. V čtvrté třídě byla nám syntax dle latinské knihy přednášena.

V arithmetice vyučovalo se »prakticky« kreslení, počtům, geometrii, fysice, mechanice, přírodovědě, kupeckému počítání, a to vše v takovém objemu, jak profesor dovedně stačil. Poslední profesoři arithmetiky byli P. Felix Rada a P. Xaver Veselý. Po nich přišly reálky.

Kollegium piaristů zachovávalo v starší době přísně řeholní pořádek. Vedeno jsouc rektorem, sestávalo z kněží a kleriků. Každý měl jednu cellu k obydlí jednoduše nářadím opatřenou. Refektorium a chor byly jim společným shromaždištěm. Denní pořádek byl následující: ráno v pět hodin chor v prvním patře s oknem do kostela a potom mše sv., při níž žáci dle pořádku ministrovali. Snídaní si vařil piarista v celle své sám. Študenti jim posluhovali, a to rádi, neboť ctili a milovali své učitele. I kostelníkem byl vždy študent tak dlouho, dokudž řád se řádem býti zachoval. Po škole po poledni piaristé pracovali doma. O třech čtvrtích na dvanáctou hodinu shromáždili se v choru a modlili se Lauretanskou litanii, o dvanácté hodině byl oběd, při němž klerik předčítal, od dvou do čtyř bylo vyučování, pak čas volný

k procházce, o sedmé hodině večeře, při níž část stanov řeholních a martyrologium se četlo; v neděli večer četl se seznam zemřelých v tom klášteře. Večer byla klausura. Po rektoru P. Caesariovi Leisterovi přestali piaristé přesně celý den chodit ve svědčné klerice a počali nosit šat civilní, za P. Heliodora Philipa začali nosit vous, za P. Athanasia Mayera kollegium přestalo.
Piaristský kostel měl bílou cinkovou střechu. Ulice piaristská k maurickému kostelu je nepěkná, zanedbané dláždění, s obou stran staré zahradní zídky. Kollegiátní kostel maurický do r. 1847 byl jako po ohni, jenž jej r. 1836 v srpnu zpustošil, umouněný, nízké věže měly pouze malé plechové zákryvky.
Roku 1847 - 1848 jej kardinál Maxmilián skrze svého architekta Archeho dal opravit. Věže měly býti dle plánu ještě o jedno patro vyšší a nejvyšší patro mělo míti navenek barvené glasirované kameny. Nepokoje r. 1848 zamezily takové dostavění. Střecha byla po té opravě ploská, červená, plechová, a měla kolem dokola kamenné zábradlí s několika věžkami a gotickými jehlanci. To dal kardinál Bedřich lantkrabě z Fürstenbergů v šedesátých letech shodit a vysokou střechu udělat, která na každý pád je vkusnější. Za kostelem v zámku byla kůlna pro knížecí povozy, pak stáj elegantních španělských vraných koní, které se v knížecím hřebčinci v Chropyni a později v Kyselovicích pěstovali. Mlýnská brána byla obydlena nahoře knížecím gardistou jako strážcem. Sotva kdy bude zrušena, neboť přes ni vede ze zámku podél městské zdi, nyní z části seminářem, chodba do kostela.

Pověst určitě tvrdila, že z maurického kostela tajná podzemní chodba z města ven vede až k Barbořině blíže Vyškovské cesty. Před časy prý dva chlapci v kamenolomech barbořinských přišli na otvor chodby, šli a šli pořád v ní, až přišli pod kostel sv. Maurice a děsným křikem vysvobození svého z podzemí se dovolali. Od té doby prý obojí vchod podzemní chodby na nepoznání zrušen byl.

Hlavní stráž knížecí gardy dávala vždy arcibiskupskému paláci zvláštní lesk na venek. Před zábradlím zbraní dvě děla na červenobílých lafetách pocházejí ze XVII. století, četl jsem kdysi na nich roky 1680 nebo 1683. Garda má dvojí uniformu, obyčejnou sestávající z černého fraku a černých kalhot s červenými širokými výložkami, které na prsou jako červený kyras vypadají. Na hlavě velká medvědice s bílým znakem těm vysokým postavám velmi dobře svědčí. Řemení bílé pro šavli a patrontaš přes ramena přehozené křižuje se na prsou. Mají též černé řemení. Pušky jsou dlouhé, těžké, s křemínky. Slavnostní uniforma sestává z červených fraků s bílým náprsím a šňořením, z bílých úzkých kalhot a kamašlí s knoflíky. Když za doby desátků chodívali gardisté na exekuci, byl jejich počet značnější. Vrchním velitelem byl vrchní správec statků, který je v jasnočervené uniformě na koni komandoval; pro obyčejné vystoupení velel důstojník. Jednou byl hejtman gardy Göbel zrovna malým generálem. To bylo, když kardinál Maxmilian Josef ze Sommerau-Beckh v roce 1847 své jubileum slavil. Tu komandoval vrchní

Göbel gardu v plném počtu, kompanii havířů z Frýdlantu s jejich úředníky v svěděné havířské uniformě s tesáky, pak kompanii frýdlantských kovolitců s červenými pozlacenými píkami, eskadronu Hanáků na koních s pravého břehu Moravy v stejnokrojných zelených kazajkách s kosíři místo šavlí a eskadronu Hanáků v modrých kazajkách, s širokými klobouky s pentlemi a kvítím a odepnutými kosami v rukou. Ty široké lesklé kosíře od stolic na sečku odepnuté a konkávním ostřím na venek držené furiosní dávaly té hanácké jízdě vzezření. K tomu měla jednotlivá oddělení prapory a hudbu. Nesmím ani na dělostřelectvo zapomenout. To sestávalo z dvanácti hmoždířů v zahradě řadou postavených. Bylo vidět, jak Göbel, muž v obyčejném úřadu svém, když péro husí v rukou měl, horkokrevný, teď s šavlí na koni celé velitelské nátuře své uzdu pouštěl a slavnostní špalíry a pochody na běda chybě šikoval.

Slavnost ta byla jedna z největších v Kroměříži s tím skvělým osvětlením, velkolepým průvodem ze zámku do kostela, špalírem škol, cechů a korporací, s tím množstvím vznešených cizích hostů, s tím shromážděním lidu před zámkem, kde po kostelní slavnosti kardinál na altanu vystoupil a žehnal. Odpoledne byla slavnostní hostina v skleníku v Květné zahradě.

Největší ruch v zámku panoval arciť v zimě 1848-1849, když se zde ve velkém bílém sále odbýval říšský sněm. Dne 7. března 1849 v noci přede dnem obsadilo oddělení vojska zámek a náměstí předzámecké, hlídky vojenské obcházely ulice, sněm byl

rozpuštěn, a v Kroměříži bylo za jeden den jak by zametl.
Jiná slavná shromáždění konávala se při shromáždění lenním; kdežto se v lenním sále v levém rohu zámku v druhém patře dle obřadů a forem starých o lenním právu jednalo, i kroj zřízenců středověký se zachoval. Za předsednictví arcibiskupa jakožto lenního pána úřadoval rytíř Harasovský jakožto lenní soudce a archivář Eduard z Mayerů za lenního dvorního sekretáře.
Šel-li kníže arcibiskup k veřejné funkci, předcházeli dva běhouni s čapkami s vysokým pavím pérem a hedbávnými šerpami, následoval portýr s velkou stříbrohlavou holí, potom služebníci v párách, pak komorníci, jiní zřízenci (event. kněží), pak kníže arcibiskup a vleč nesoucí ceremoniáři.
Vyjel-li kníže arcibiskup, běželi běhouni před čtyřspřežným vozem celou cestu; kardinál Maxmilian Josef změnil běhouny v předjízdného, který sedě na koni a ohromným bičem opatřen asi šedesát kroků před knížecím kočárem jel a když vjížděl do Mlýnské brány, bičem dovedně a tak silně rouchl, jak by střelil.
Za kardinála Maxmiliana Josefa byly nejvyšší dvorní šarže: dvorní rada šlechtic Eltz v nárožním domě Ztracené ulice, hospodářský rada Hess, stavitelský rada Arche, lesnický rada Leibschütz, justiční rada Hromatka, medicinální rada dr. Maštalíř (ti bydleli v kapitolních domech), hornický rada Kleinpeter ve Frýdlantě, z nichž každý své bureau měl.
V městě před zámkem ke kostelu sv. Maurice podél jízdnice koňské býval silný trh na konopnou přízu, konopě a koudel, jež se

v náramném množství přinášela a na velkých vozech do ciziny odvážela. U Mlýnské brány měly hospodyně poblízku svého přízového trhu prodej vařeší a jiného dřevěného kuchyňského potřebí — a literatury. Literát anebo jinak také písničkář přivezl své zboží na trakači v bedně, vyndal a rozprostřel na zemi plachtu a vyložil na ni ty pověstné, nejvíce ve Skalici v Uhřích tištěné písně a brožurky, vůbec mezi lidem kroniky zvané: Eulenšpígl, Meluzina, O černém muži, Slepý mládenec, Snáře a jiné toho miseráckého druhu, některé legendy, písničky poutnické na světskou a světské na poutnickou známou notu, přiklopil to lehké zboží kameny, aby je vítr nesebral, a měl pořád publikum, jež přehlížejíc nápisy pod kamením, ukazovalo prstem a ptalo se: Zač to dáte? Ceny nebyly stálé, nýbrž jak chytrák prodavač na svých kundšaftech koupěchtivost pozoroval. K tomu účelu také jen jeden nebo dva exempláře té knihy vyloženy měl, dušil se, že nemá víc, ale že na dosílku čeká, a licitoval mezi děvečkami nahoru! Trochu lepší čtení bylo jen u knihvazačů k dostání. Knihkupectví do r. 1865 v Kroměříži nebylo. První knihkupec byl Jindřich Gusek v nároží náměstí a Jánské ulice, který zároveň první tiskárnu na tomtéž místě zařídil.

KŘIŽNÁ ULICE

v celém komplexu svém i Kostelní ulice k chrámu Panny Marie obsahovala domky menšího druhu bez významu. Do Židovny, vysokou zdí okrouhle kolem kostela Panny Marie vedoucí od města oddělené, vedla brána velkým vratům podobná, která se při kostelních průvodech zavírala. Židovna sama v sobě byla špinavá. Že mnoho židovských rodin ku prospěchu svému se tam usaditi chtělo, ale Židovna se rozšířiti nedala, kupovali židé půl, čtvrt i osminy domů, a byli takto náramně husto v jednopatrových domech nasídleni. Zároveň měli zakoupen kousek hůry a střechy, kterou, když pod širým nebem slavnost stánků konati měli, odklopili, zelené

chvojí tak pro jméno na to přiložili, pod to na hůře s rodinou si sedli a takto posvátné památce, že otcové jejich na poušti ve stanech a pod zeleným seděli, zadost učinili. Na šábes najatý drvoštěp chodil a jim v bytech za určitou mzdu světlo zhasínal. Sekeru v ruce pravé, v levé křivák pro ubezpečení svého života šel drvoštěp za židem, jenž mu otevřel, do bytu, oháněl se zbraní, aby se žid k němu nepřiblížil, vzal se stola čtyři krejcary a sfoukl světlo — pak o numero dál stejnou prováděl. Teď, když už hráze Židovny padla, stává se, že pozdního chodce křesťana žid stojící mezi dveřmi požádá: Pantháto, prosím jich, idú nám zhasnout světlo! — Nedaleko brány byly dvě jatky, kde židé prodávali křesťanům zadky z dobytka na košer zabitého a jiné »tréfe« t. j. nehodící se pro žida k používání. Synagoga malá a neúhledná přistavěna byla k městské zdi. V roce 1847 při generálním visitací visitoval kardinál Maxmilian Josef také židovskou školu a židé mu vystavěli slavnostní bránu.

Mezi zdí od Židovny a kostelem Panny Marie vysázeno bylo místo starými stinnými kaštany. V rohu hned za kostelem stojící emeritní dům pro vysloužilé kněží býval z většiny prázdný. Od děkanství až po kašnu náměstí t. zv. Nové nebylo dlážděno, nýbrž jen štěrkované a celé travou porostlé. Nárožní dům Křižné ulice jen na přízemí sice, ale s většími okný než vůkolní domky stavěný, obsahoval ve dvou školních světnicích německou dívčí školu, řízenou učitelem Machainem, jenž v té škole jubilea se dočkal, ale tuším jen čtyřicetiletého, a když po něm byla škola

rozšířena a více tříd a více učitelů zavedeno bylo, s vzdechem připomínal, on že to za malý plat všechno sám pořídití musel a všechny panímámy města vychoval. Arciť mu španělské rákosky, jichž každou ránu stereotypním »fikrmentsfratz« provázel, pomáhaly, ale ty se s ním jubilea nedočkaly, neboť měly krátké živobytí; i nejsilnější v nepatrné době byly strhány.

Imposantně zdobila tehdáž ještě dobře zachovalá socha Nejsvětější Trojice Nové náměstí. Poblízké domy měly fundační závazek ji osvětlovati. V neděli po sv. Duchu koná se k ní odpoledne o dvou hodinách slavné procesí z kostela Panny Marie. Nové náměstí v celku bylo tichou částí města bez kupeckých krámů a bez hostinců. Nahoře blíže Kovářské brány je městský špitál pro dvanáct zchudlých měšťanů, kdež povinni jsou dva nejmladší vikáři od sv. Maurice v neděli po službách Božích náboženské poučení konati.

V trhový den prodávalo se na Novém náměstí palivo, dřevo, zelenina, ovoce, houby a metly. V Křižné ulici prodává se drůbež, máslo a vejce. Uprostřed Nového náměstí na té straně k městské zdi byla druhá kasárna, tmavé, nepříjemné stavení. K jihozápadu uzavřela město nová Kovářská brána, nevkusné stavení s širším jednoduchým, goticky obklenutým průjezdem, a s užším stejně vysoko klenutým průchodem po pravé straně; tři rosety, slepá to okrouhlá okníčka, měly býti okrasou; nad tím pak byla prohnutá, velmi vysoká, břidlicí (kamenem šifrovým) krytá střecha jako stan s dvěma plechovými praporky.

Cesta od brány vedla přes značně hluboký městský úval kolem hradeb běžící tak, že tato cesta s obou stran dřevěnými štakety ohrazena byla. Před úvalem stála stará brána, vlastně jen zříceniny okrouhlého stavení, jež asi čtyřicet kroků v průměru mělo a cestou tak prolomeno bylo, že po obou stranách obloučité, siné, zteřelé rozvaliny vzhůru strměly. Ve výkruží jdoucím z města nalevo ležícím malá chaloupka obsahovala byt mýtného. Roku 1846 byla tato příšera velkou prací odstraněna, nová mýtní chaloupka a naproti dva nové domky vystavěny. I tyto domky byly po stavbě nové reálky r. 1878 zrušeny.

Okolo celého města od Mlýnské až po Vodní bránu bylo vidět starou městskou zeď pět až šest sáhů vysokou. Před zdí obíhal as patnáct sáhů (30 m) široký příkop značně hluboký. Z vykopané hlíny utvořena nepřetržitá hráz okolo města, od Mlýnské brány až po Kovářskou Malým valem, od Kovářské brány pak až po Vodní Hrubým valem nazvaná. Dolina byla proměněna v zahrádky větší a menší, z nichž každá z valu deskovým plotem čili plaňkem ohrazena byla, takže vůkol města jakési předhradbí činily. Valy byly posázeny kaštany a sloužily za promenády. Jmenovitě Velký val se svými stinnými staletými stromy a řadou dlouhých, mezi stromy postavených lavic byl příjemnou procházkou. Mezi valem a cestou ještě obíhaly hluboké vodní stoky. Velký val nebyl však pouze rejdištěm procházečů, nýbrž sloužil po celé délce své provazníkům k soukání a pletení provazů a tkaní širokých kšandů, ba poněkud i esthe-

tiku a mythologii klasickou pěstoval, neboť tu rozestaveny byly kamenné sochy římských bohů, jež však mnohého porouchání utrpěly.

U každé brány stál před vchodem kamenný kříž, před vchodem na starý anebo františkánský hřbitov byl navezen pahrbek, na němž kříž s Pannou Marií na jedné a se sv. Janem na druhé straně stál. Naproti kříži u plaňku zahrad stála socha sv. Františka. - Dále směrem k Vodní bráně máme skupení Ježíš potká Matku svou a Anděl zvěstuje Panně Marii. Zdá se mi, že podle polohy těch skupení měli zbožní neznámí zakladatelé v úmyslu okolo města v takových skupinách postaviti patnáct tajemství sv. růžence. Krásná arciť myšlenka pro město, jež se »mariánským« nazývalo a kde mnohé domy v průčelí anebo ve výklencích obrazy Panny Marie měly a s závazkem se odstupovaly nebo prodávaly, aby vždy aspoň v sobotu majitel domu před sv. obrazem lampu rozsvítil.

Za cestou kolem města byly dvory, původní přízemní rozsáhlá stavení, k nimž znamenité polnosti až přes dvě stě měřic patřily. Od Mlýnské brány počínaje byl první takový dvorec s druhdy velmi znamenitým hostincem Na kopečku anebo také Kopeček nazvaným, dle pověsti s mlýnem a myslivárnou »Na sádku« za Moravou, první začátek Kroměříže. Druhý, teď Borůvkův zvaný, naproti kostelu sv. Maurice, třetí vedle, čtvrtý naproti klášteru byl Piaristský dvůr, v XVII. století pro kollegium piaristů koupený. Pak následoval dvůr městský, velmi rozsáhlý, kde nyní

kasárny stojí, a dále ten, na jehož místě již dávno menší domy stojí. Nároží po pravici Kovářské brány tvořila vojenská nemocnice, dům s malými okny na jedno patro stavěný, před nímž byla malá zahrádka s akáciemi a šeříkem. Před branou nechána velká prostora prázdná, jež se Svinským trhem, potom Koňským trhem nazývala. Uprostřed směrem od nemocnice k Těšňovicím stála dlouhá dřevěná kůlna s žebříky, bečkami, háky, vysmolenými koši, stříkači a ručními stříkačkami, vůbec s tehdejším nářadím hasičským a jiným haraburdím. Tomu říkali »stará šlachta«, a možná že tam kdysi byly jatky, neboť když tu kůlnu r. 1846 odstranili, vykopali a odtud na vozích odváželi náramné množství rohů hovězího dobytka. Muselo jich býti na tisíce párů, a divno, že jen rohy byly zakopány a jiných kostí tu nebylo. Za šlachtou byl proboštský dvůr, k němuž na tři sta měřic pole patřilo. Dvůr ten koupil probošt Jan Lutner okolo r. 1640 a daroval jej proboštství s tím závazkem, aby probošti dne 11. listopadu za něho rekviem sloužili a personál při tom zaměstnaný ze svého platili. Potom následovalo ještě pět nebo šest jiných dvorů až po cestu ku Kvasicím, kde nyní nový hřbitov stojí.

Dvory okolo Kroměříže měly tvořit zvláštní stav zámožných rolnických statkářů; avšak znenáhla byly odprodány polnosti, kusy zahrad a stavební místa, a mezi dvorce bylo nastavěno mnoho malých domků a předměstských chalup. Naproti hřbitovu v úvalu před Velkým náspem několik chaloupek jako ostrůvek leží. Neodstranitelná (leč za velké peníze možná) neokrasa

města. Mezi valem a Oskolí na návrší byl františkánský klášter, jejž biskup František z Dietrichsteinů r. 1620 vystavěl. Hlavní stavení vyčnívá zvenčí jako hrad a je odtud milokrásná vyhlídka. Uvnitř chodby klášterní ještě podržely svůj ráz; celly však proměněny ve velké množství bytů, kamž se největší chudoba nastěhovala, a mnohdy zase, když nebylo lze nájemné zaplatit, potichu v noci třeba oknem se vystěhovala. Jen některé byty jsou prostrannější. Nad celým tím stavením leží jakás melancholie, neboť pouze zdi, ale nikoliv duch klášterní zůstává zde. Roku 1788 klášter františkánům vzat a proměněn v octárnu. Třicetosm mnichů se vystěhovalo, fabrika smutně živořila a vkrátce zanikla. Kostel sv. Trojice ku klášteru přistavěný zbořen až po drobínek, z něhož učiněna hřbitovní kaple. Hřbitova františkánského anebo starého užíváno až do r. 1875. Části zpustlé rozsáhlé zahrady rozprodány na stavební místa. Ulička pod františkánským hřbitovem a klášterem od valu do Oskolu vedoucí nazývá se Betlémek.

Částečně naproti františkánské zahradě a hornímu Oskolu nalézá se městská střelnice. Původně bylo to přízemní stavení s hostincem spojené, veskrz prostřílenými starými terči na stěnách pokryté. Terč sám stál do pole postaven asi na dvě stě kroků. Před střelnicí k oskolské návsi byla zahrada a stranou oblíbená kuželna. Střelnice patřila původně střeleckému sboru měšťanskému, starému uniformovanému spolku, jenž mnohé staré skvostné prapory ve své zbrojnici chová a v taktickém vojenském sestavení

mysliveckou kompanii representuje. Velitelem je hejtman, jemu po boku nadporučík a poručík. Důstojníci se volí ve valné hromadě pro celé žití. Uniforma je velmi vkusná, tmavozelený vojenský kabátec s epoletami, černé kalhoty s širokým zlatým páskem po celé délce, černé řemení, šavle důstojnická a dvourohý klobouk s hojným zeleným peřím kohoutím. Důstojníci mají zlaté odznaky na límci, zlaté epolety, zlaté šňoření a pásání. Hudba má bílé chocholy kohoutího peří na kloboucích. »Když k parádě vyrukujou«, jak se říká, »skutečnou dělají parádu«.
Na střelnici počala »královská střelba do terče« v pondělí svatodušní. Kompanie s hudbou zavedla krále t. j. nejlepšího střelce s jeho maršály z minulého roku na střelnici o čtyřech hodinách odpoledne. Se střelci hrnulo se množství velkého i malého lidu. Započal nový závod o čestné úřady. Zástupce knížete arcibiskupa jakožto patrona střelecké kompanie přinesl obvyklou výstřelnou odměnu ve zlatě a měl pro ni čestný výstřel. Střílelo se pak celý týden až do druhého pondělí do osmi hodin večer. Rána za ranou padá do terče, na němž pět koncentrických kruhů dobrotu rány určuje. Po každé ráně cílař terč ohlédne a co trefeno oznamuje, dělaje palcátem v ruce kola: kolik kruhů, tolik kol. Ostatně si v svém jasnočerveném obleku také ten který bajacký posuněk dovolí. Je-li třetí kruh trefen, vysmekne se ze zdržky za terčem figura a vypustí zároveň z hmoždíře ránu; při čtveráku vyletí dvě figury a spustí se dvě rány, při pateráku vyletí krom figur nahoře orlice a následují tři rány z hmoždířů. Roz-

čilení roste, čím více konec střelby se blíží, mnohý kandidát království dal během týdne na sta ran, má hezké trefy, ale může v poslední chvíli býti »přeštychován«. Kdo nejlépe centrum trefil, což inženýři vyměřit musí, obdrží odměnu a čest královskou, vede se s hudbou domů a dá střelcům hostinu. Druzí dva nejlepší jsou maršálci královi. Že to s výlohami velkými spojeno bylo, přepouštěli uniformovaní střelci střílení neuniformovaným bohatším střelcům, ti pak dostali nadvládu a převzali konečně celou střelnici, kterou také nanovo na poschodí vystavěli. Uniformovaní jim toliko čestné průvody dávají.

Mezitím baví se jiné obecenstvo na střelnici marcipánem. Voskaři, jsouce zároveň perníkáři, postaví v zahradě před střelnicí své stany a boudy, kde na stolech hromady marcipánových tabulek rozdílné velikosti uloží. Navštěvovatelé, mužové a ženy s dětmi, obstoupí perníkářův stůl, kladou po jednom, dvou, třech krejcařích, jak komu libo. Za složené peníze vyloží perníkář marcipánu a podá tři kostky, aby hráči tolikrát si kostkami hodili, kolik krejcarů vsadili. Jeden po druhém vhodí a kdo nejvíc udělá, vyhraje marcipánovou sázku. I zde se hraje mnohdy náruživě, neboť bez marcipánu přijíti domů hanba by byla. Tovaryš chce poděliti majstrovy děti, domácí pán chce dětem svých nájemníků dobrosrdečně způsobit radost, učeň a študent se chce pochválit, že má štěstí a hodí se do světa, a voják — inu také potřebuje marcipán atd.

Na kuželnici střelnické utvořila se společnost, jež hraje králov-

skou svého druhu, kdo na tři neb na pět hodů od první kuželky nejvíc srazí. Přes léto se střílelo, jak kdy společnost střelců se sešla a ten neb onen něco pro střelbu dal k lepšímu. Zábava tato byla v Kroměříži poměrně nejdražší.

Oskol sestává po obou stranách z chalup zelinářských, každá chalupa má za sebou kus zahrady zelinářské. V těch a pak dílem na vlastních a dílem na najatých polích tráví Oskolané téměř celý rok v práci. Bodrý ten lid i v kroji šatů poněkud od ostatních předměšťanů se liší.

Na dolejším konci měla Oskol dosti velkou louži, do níž středem ulice voda stékala. Ostatně v deštivé počasí pro bláto Oskol bezmála byla neprůjízdná a neprůchodná. Chalupy dolního konce měly kdysi také větší zahrádky, ale Morava je strhla a nejbližším už hrozí nebezpečí, že za svými zahrádkami půjdou. Mezi Oskolí, židovským hřbitovem a Moravou je jatka zdejších řezníků. Širá planina za oskolskými zahradami mezi Moravou a Kotojedskou cestou až k haltýřům blíže Kotojed prostírala se louka močařinami uprostřed opatřená, bývalý kdysi rybník. Podnes, kdežto celá ta plocha v úrodné pole proměněna jest, Rybníkem se nazývá. Na jaře bývala celá ta plocha zalita vodou a tvořila nepřetrženě až po lesy na Zámoraví a po městský les na Hrázi jedno jezero. Na moravní hrázi při městském lese bylo obydlí městského hajného a hospoda s jakýmisi primitivními lázněmi, se zahradou pohostinsky upravenou a s kuželnou. Nalézáť se tam voda nažloutlá, železitá snad anebo sirková, jež tam pacienty

s nadbytkem zkažené krve lákala. Nejvíce v neděli se tam zdržoval městský lékař a sázel baňky, na něž jmenovitě venkovský lid mnoho držel. Když si tak člověk sedl, lékař na obnaženém těle kůži šikovně prořezoval a na rány namaštěné a v ohni rozehřáté kovové baňky nasázel — 12, 18, 24 — tyto pak zkaženou černou krev do sebe ssály. Tož, jak pravím, člověk patrně poznával, že ho lékař léčí, a rád zaplatil. Následovala, nevím zdaliž hned anebo později, lázeň v »hrázní vodě«, a bylo dobře.

Veseleji to vypadalo pod jabloněmi v zahradě, kde častí byli ve všední den a přehojní v neděli hosté. Celé rodiny dělaly nedělní vycházky na Hrázu. Stoly a lavice v zahradě byly, jak se jen pomyslit může, jednoduché, koly do země zaražené a na nich desky přibité. Tu se nedalo říci: »Přisedněte blíže!« Utratit se také nedalo mnoho. Měl-li před rokem 1848 člověk v kapse stříbrný peníz, něco malinko přes dva gramy stříbra obsahující — šestý díl zlatky — anebo již bez okolků »desetník«, mohl si jej na pětadvacet měděných krejcarů šajnů rozměnit čili na osm grošů a krejcar, a to stačilo na pět párek uzenek, na tři »holby« piva z plecháčů nebo dřevěných korbelů a na chléb, tedy pro celou rodinu. Kdo by byl chtěl dvacítku (třetí díl zlatky) utratit sám, byl by se notně navalil. »Dvacet holeb piva není špás!« Uzenky nosil Würstelbub anebo viřtlák v bílé zástěře v koši po levém boku na řemeni přes rameno převěšeném, v pravé ruce měl plechový cylindrický okůvek s vřelou vodou a žhavým uhlím pod ní. Našel-li kupitele, vybral železným háčkem z koše

ızenky, vhodil je před jeho očima do kotlíka, nechal je převřít, vytáhl háčkem a na něm je hosti podával. Hudba a tanec někdy — ne vždycky — bavily mladou chasu.

Tou květnatou loukou Na rybníku šlo se, věřte mi, v malé přátelské společnosti veseleji domů, než teď v organisovaných výletech s předsedou, jednatelem, kasírem a hudbou za čtyřicet zlatých. Člověk utratí snadně několik zlatek a nic se nebaví pro samou politiku. K jihu na pohoří obory Šternwaldské ležící Těšňovice musí nám pro ukrácení cesty dáti podnět k vážnému rozhovoru o poetické náladě našeho lidu, jak nejjednodušší věc umí krásným rouchem přiodít. V Těšňovicích stojí kostelní věž o samotě před kostelem a není s kostelem spojena. Proč je to, tázal jsem se, a dostal jsem odpověď, že je to hned od počátku tak. Povídá prý se, že když se před dávnými časy měl stavět kostel, obec těšňovská a obec kotojedská se nemohly dobře dohodnout, a konečně ujednáno, aby nebylo ani tak, ani tak, že Těšňovští s Velko-Těšanskými vystaví kostel a Kotojedští věži. Kotojedští stavěli věži v Kotojedech a Těšňovští, aby nebylo vidět, za horou v údolí. Když byly obě strany hotovy se stavbou, zapříhli zároveň a přivezli jedni kostel a druzí věži; v Těšňovicích se setkali koně ojem proti sobě. Žádná strana nechtěla vyhnout a dále anebo vlastně blíže nemohli; proto vypřáhli koně a nechali věži stát, kde stojí, a kostel také.

Mezi Kroměřížem a Kotojedy v údolí stál povětrňák. Mlynář Langer mlel na něm z většiny jen trochy chudobného lidu. Jednou

to shodil vítr všecko a povětrňák už nepovstal.

Na cestě z Kotojed do Kroměříže potkáváme se s osamotnělým dvorcem (Kubesovým) nepříjemného vzezření, v němž několik chudých rodin bydlí. Naproti němu v poli asi tři sta kroků vzdáli dvě prachovny, vojenská a privátní Kubesova. Dále k městu jsou staré, slamou kryté stodoly, krom sloupců celé dřevěné, pak nový hřbitov křesťanský a za ním v poli trojhranný nový hřbitov židovský s vchodem k jihovýchodu směřujícím a s podivnou vlnitou zdí, která snad naznačuje touhu větrem zaletět k Jerusalemu. Po smrti!

Pohřební průvody na křesťanský hřbitov bývaly takové, že napřed ministrant nesl kříž, za ním jeden až tři páry řemeslnických postavníků na dlouhých tyčích, jež chudí nosiči nesli. To mělo znamenat čestné vyprovození těch kterých cechů, bylo však za taxu pětatřiceti krejcarů objednáno, ale cechy nešly s sebou. Potom následovali zpěváci, ale u sv. Maurice choralisté, ministranti a kněží. Rakev nesli mužové, někdy vedle nich šli fakulanti, pak následoval lid, jemuž modlič růženec předříkával. Rakev byla při svobodných nezakryta, při ženatých, vdaných a vdovách černým pokrovem kostelním zakryta. Na rakvi vždy kříž a dvě hořící svíce. Věnečky malé měli jen svobodní.

PŘEŠEDŠE VELKÝ VAL u samé Kovářské brány, nalézáme přízemní chalupu starým šindelem krytou, odspodu sanytrem vyhlodanou. To byla tak zvaná Moravská škola, kde starý Lorenc chlapce a děvčata českému čtení, psaní a počítání učil. Oficielní název byl škola triviální. Učitel měl na výživu něco sypaného z obce štěchovské, malý příspěvek z Novosadů a Oskolu, ostatně byl odkázán na sobotáles

t. j. sobotní groš od dětí, jež vyučoval. A domníváte se, že ničemu řádnému nevyučil? Chyba lávky! Ráno vedl děti o osmi hodinách do kostela, pak do desíti vyučoval, odpoledne od jedné hodiny do tří byl svým třebas bosým dětem otcem - učitelem. Volal si jednoho po druhém a krátce ale dobře s ním se poučiv, učil zas všechny pospolu. Děti učiteli v mateřském jazyku rozuměly a správně se učily. Který hošík byl u něho do dvanácti roků, byl v náboženství, čtení, psaní a počítání chvalitebně vycvičen. Divno — Lorencovy hůlky se žáci nebáli! A chvalitebno, že pokolení z jeho školy mně známo jako veskrz zbožné a mravné. Naproti tomu . . . do německé školy šli, německy nerozuměli, přes »legendu« (první třídu) nepokročili, číst sotva, psát nic se nenaučili, hůlkou v náboženství nejvíc dostávali, pak náboženství, jemuž nerozuměli, jako strašidla se báli, a . . .

Teď, milý čtenáři, musíme, abychom k Novosadům přišli, jíti po Koňském trhu přes kousek půdy, která mnohou krůpějí krve daremných šohajů zbrocena je. Občas vojsko z kasárny vyrukovalo, od špitálu až téměř po roh Novosadů postavila se kompanie oběma řadami a každý voják měl v ruce dlouhý prut. Nahoře v čele důstojnictvo nad delinkventem soudní výrok veřejně ohlásilo. Delinkventa až po kalhoty do naha svlekli, vojenský lékař ohlídl jej a uznal za dostatečného k vydržení určeného trestu. Na znamení začal bubeník na bubnu vrtit takt, a trestanec se založenýma přes prsa rukama »hulicí« mašíroval, každý voják v řadě byl povinen záda jeho při tom prutem mrskat, až krev

tekla a třísky a kousky kůry v rozedraných zádech zůstaly. Když sedmkrát, desetkrát a více přeběhl, zamotali jej do plachty a zavedli do špitálu, kde prý mu flastrem ze soli a octa z ran nečistotu vytáhli a jej léčili. Lidé se chodili dívat — já ne.

Od špitálu po Novosady byly malé domky se střechami napříč ulice postavenými. V koutě stála nepříjemná hospoda tlustého muzikanta Zbořila, kde se odbývaly časté muziky s tancem pro chasu méně váženého druhu. V samém rohu byl prostranný hostinec řezníka Beránka s velkým dvorem, stájem a kouskem horního patra s dvěma okny. Co bylo na Koňském a Svinském trhu zaměstnáno, mělo spád k Beránkově hospodě. Koňští handlíři a přiháněči ovčích stád, bakonáři a drůbežníci se stády husí zde nocovali, kupovatelé a prodavatelé hovězího a jiného dobytka zde pili »litku« jinak »litkup« nazvanou. Beránek, malý pán s přívětivou tváří a bílou zástěrou, dobře obsloužil a dělal sám v dobytku dobré obchody. Husy přiháněli na podzim ve velikých hejnech z jižní Moravy, někdy na tři sta v jednom hejně, a přenocovavše s nimi, odebírali se k Brnu. Můžeme si představit, jak zdlouhavá a dožerná to byla cesta. Z koní také jedni kupovali jen hříbata a po dvou svázaná v celých tlupách k severu hnali. Dobytek rohový byl malý a neúhledný. Pokročilejší držitelé krav od Kroměříže chodili do Nového Jičína na lepší kusy. Berany přiháněli Valaši z Uher a rozprodali dílem řezníkům, dílem rolníkům, kteří je přes léto vypásli a na zimu, počínaje v hody, zabíjeli. Kůži vyčinil jirchář na červenice anebo kožušník

na kožuchy, ku kterémuž poslednějšímu účelu uherští capi zvláště rádi kupováni byli, neboť tuhá kůže a vlna jejich něco vydala. Naproti Beránkovu hostinci stála opuštěná fabrika, dlouhá a na poschodí stavěná budova, jež od města koupena k ubytování vojska upotřebena jest. Až podnes nazývá se fabriční kasárnou. Mezery domů na Koňském trhu jakož i proboštský dvůr vyplnila podnikavá paní Erlová nebo Zirlová stavbami vkusných a velikých, dílem dvoupatrových domů, jež nyní okrasu celého náměstí činí. Plány sestavovala sama, sháněla stavivo, řídila na lešeních i s mnohým důrazným kletím dělníky, poroučela mistrům a byla celé dni při svých podnicích na nohách, rychlá a resolutní ve všem, až dům byl vystavěn. Pak jej prodala a stavěla znova. Kam se ohlídneš, stojí dům, jejž Zirlová vystavěla. Byla vdaná, muž její byl jakýsi řemeslník, jedni pravili, že punčochář, muž doma sedající, tichý, bez ducha, bez vůle a bez vlády. Dětí neměli žádných.
Kde se Vážanská cesta s Ratajskou kolmo křižuje, hledíme-li k Vážanům, stojí vpravo mohutné dvoje stavení kamenné s cihelnou střechou, vojenská pekárna čili jak zde říkali »bethós« — »bekhós« a vojenský magacín. Vlevo stojí v jedné řadě staré, slamou kryté, zanesené, rozviklané městské stodoly. Za stodolami několik chaloupek a na konci větší dvorec nazývaly se Nový svět. Paní Zirlová strhla několik stodol a vystavěla chalupy. Asi tři sta kroků od Nového světa k Vážanům je pěkná socha sv. Antonína, štace při procesích křížových dnů a na sv. Marka.

Vrátíme-li se zpátky na Novosady, poohlédneme se trochu na cestu k Ratajím. Cesta tato byla ze všech nejšpatnější. Popršelo-li jen dost málo, bylo bláta k nepřejití a koleje hluboké místem až po nápravy. V době, kde se na cesty tolik dbá, nepochopitelno, jak rád věřím, že cesta může býti tak špatná, že si netroufali párou koní vůz téměř prázdný do Kroměříže dotáhnout. Když bylo sucho, mohlo se těm nebezpečným dolům na cestě vyhnout. Od kraje Květné zahrady vede polní cesta k Zacharu. Teď tam stojí jen kamenná, křidlicí cihelnou krytá myslivárna. Dříve tam byla bažantnice, houští a křoví s probíhajícím potokem Zacharkou pro to vzácné pernactvo se vším pohodlím zřízené.
Zacharka sbírala vodu z několika zřídel na polích a dešťůvku a bývala někdy z jara sněžnou vodou značně rozběhlá. Tekla klikatě minouc Květnou zahradu v hluboké příkopě od Ratajské cesty k bažantnici, majíc vpravo štěchovská pastviska, vlevo pole a potom vedle vážanských a kotojedských i městských luk do Moravy. Puškvorec a množství vodních bylin a ustavičně tekoucí voda přilákala ryby, takže šikovní karasi až u Ratajské cesty a štiky za Kotojedskou cestou mezi vodními mýtinami nalezeni byli.
Kromě rozsáhlé Zacharské bažantnice táhly se ještě dva tak zvané remisy od studnice za Květnou zahradou až téměř naproti Sobělicům v šířce jednoho pole. V těchto houštích bylo náramné množství lískovců. Na zadním konci bývalo malé jezírko, teď také už vyschlé, v němž se veliké množství raků nalézalo. Remisy

sloužily netoliko bažantům k hnízdění, nýbrž i zajícům k útulku. Obojí tato zvěř byla rolníkům množstvím svým velmi obtížná. Kolem remisů na hezkou dálku nemohl nikdo pšenice ani prosa seti anebo zeleninu pěstovati. Asi roku 1856 byly remisy vykučovány a v pole obráceny.

Na Ratajské cestě za Květnou zahradou bylo několik starých košatých topolů; na návrší v polovic cesty stojí vysoká kamenná pyramida. Ostatně byla cesta holá, pustá. Žádný strom ani keř neznačil běh polní cesty. Tak říkali, že tam pozdě na noc zavádí lidi Mámení t. j. jakýsi polní duch. Obzvláště v zimě, když sníh zčerstva padlý vše zarovnal, snadně zabloudili.

U Kroměříže u samé vojenské pekárny bylo knížecí skladiště na dřevo a hned vedle v poli proboštská stodola. Na protější straně čtyři chaloupky v pozadí malých přizahrádek. V dřevoskladu dlouhá léta dozor měl starý Niedenführ, nejznamenitější milovník zpěvného ptactva všeho druhu. Celé obydlí měl klecemi nabité a žil samotářsky šťastně a téměř ustavičně v takovém koncertě ptačím, že to posléze ani jeho sluch nevydržel a jej opustil. Ohluchl, jak říkají, jako peň; nicméně měl ptactva vždy ještě hromadu a musel toliko po otvírání zobáků poznávat, jak který z jeho miláčků pěkně sotva, ale pilně zpívá.

Kdo by se domníval, že Novosady skutečně z nových sadů ovocných sestávaly, mýlil by se důkladně. To jsou chalupy, z nichž každá má za sebou kus zelinářského pole, kteréžto však pilným vzděláváním největší v celém obvodu kroměřížském vynášelo uži-

tek. Čistý výnos na měřici (1912 m^2) páčil se v sedmdesátých letech na dvěstěpadesát zlatých. Novosady dělí se na dvě strany, hledíme-li k Štěchovicím: pravá strana jmenovala se městskou anebo také předměstím, levá tvořila vlastní Novosady, kteréž prý na části bývalých pastvin štěchovských vystavěny byly. Horní část od Ratajské cesty k cestě do Květné zahrady byla nejnovější a měla domky šindelem kryté. Dolní, od cesty do Květné zahrady až k štěchovským humnám, byla stará část a měla chalupy kryté slamou. Na protější straně horní části byl starý plaňk, od padesáti roků pak řada malých domků. Naproti dolní části původně byly dosti úhledné chalupy, neboť tak je nazvati musíme, poněvadž se chalupník považoval za více než domkář; ale chalupy tyto se prodaly na polovice a čtvrti, a tak povstala řada malounkých domků až po poslední tak zvanou Stiebrovu chalupu. Ferdinand Stieber pocházel z rodiny bývalých knížecích květných zahradníků, byl kdysi docentem na krakovské universitě, potom správčím statku v Andřichově v Haliči, od r. 1850 berním inspektorem v Holešově a Jihlavě a posléze na pensi v Kroměříži. Četl mnoho, mluvil v periodách a psal do hospodářských listů německé články, jako O vlivu elektriky na včely. Ten svou chalupu obnovil a v krásném pořádku držel. Jako by na tom místě museli excentričtí lidé bydlet, pronajal v nepřítomnosti své obydlí vychovateli na pensi Forbergrovi, který si denně ráno v dekách zamotán lehl do vany, po česku do troků, a děvečkou se nechal vodou ze studně naváženou tak dlouho za-

lívat, až se ve vaně topil. Pak se odrhl, oblekl a co nohy stačily k Miňůvkám a zpět vykračoval, přišed pak domů s chutí posnídal a celý den tiše mohl německé básníky čísti. Povídalo se, kdyby toho ranního schlazení neužil, pro svou horoucí krev tak by nebezpečným byl, že by snadně člověka mohl zabít. Odstěhoval se do Vídně a nezabil nikoho — protože ani jednoho dne studené lázně nevynechal.

Novosadští zelináři nazývali se šnobolíni, a to proto, že se jejich praotcové přistěhovali ze Slavonína čili Šnobolína u Olomouce. Šnobolínští Němci jsou prý potomky anebo »zbytky« Švédů. Drží se němectví a ani v Kroměříži svého germánského původu nezapřeli. Sem náleží rody Watzele - Vácslav, Heinz - Jan, Hanus - Hanusch, Kišner, Langer.

Na městské straně vyznamenal se starý Střelinský tím, že jezdil s oslem, jediným toho druhu tahounem v Kroměříži. Střelinský přišel v čas francouzských válek s ruským vojskem do Kroměříže a zůstal zde, nechtěje se vrátit k svým kozákům.

Cesta přes celé Novosady byla po obou stranách hlubokými příkopy opatřena, které nahoře nad cestou ke Květné zahradě ze širokých močařin vodu k Moravě sváděly. Ty široké bývalé močařiny zavdaly kdysi příčinu, že vyhýbajíce jim, domy novosadské tak na široko postavili a že za to teď tak pěknou, náměstí podobnou prostoru mají. Dále byla tato cesta jako ostatní silnice až k Miňůvkám lemována dvojatou řadou štíhlých vlašských anebo pyramidálních topolů, jimž se zde lindy říká. Dlouhá

léta uprostřed svahu novosadské silnice byly dva doly, v nichž po dešti skoro každý vůz uvázl v bahně a jen s pomocí mnohých ruk a někdy přípřeží vytáhnut býval. Novosadští sami jezdili vedle svých domů, nepotřebovali prostřední cesty a hleděli na nesnáze cizích, jako by jim do toho nic nebylo. Vždyť také stálo za podívání, když co chvíli hromada lidí, chlapce nevyjímaje, vůz tlačila, vozka do koní bil, až vyskakovali, a klnul, až se z toho vlasy ježily, anebo když vždy dva vozy jedoucí na trh sobě pomáhaly. Z jednoho koně vypříhli a připříhli k druhému a pak navzájem druhý vůz spřežením všech čtyř koní vytáhli. Že to mohlo léta trvat!

Na rozcestí novosadském stojí kamenný kříž s obrazem sv. Floriána. U kříže toho vězí fundace, z níž čtyři lípy kolem kříže vsazené udržovány býti mají. Lipám se ale nechce jaksi dařit, ustavičně musí jiné sázet, neboť co vsadí, zakrní a schne. Přebytek fundace z jakéhos kousku pole Novosadští věnovali na mši sv. v den sv. Floriána v kostele sv. Maurice.

Naproti sv. Floriánku, jak tomu kříži říkali, nároží tvořila hospoda Ostrý roh, kde v trhový den na dobytek vždy v dosti hojném počtu cikáni se najít dali. Kupovali a prodávali koně nejbídnější sorty, na trhu samém největšího nadělali křiku a povyku a po trhu odpoledne byla jich plná hospoda, pili litky a s rvačkou se rozešli, potažmo s koňmi svými se rozjeli. Sedávali třeba po dvou na jednom bídáku s obrácenou srstí. Nutili ho bitím do kalupu. Děti polonahé, menší zcela nahé a ženy s uzly a ko-

jenci na zádech následovaly a každého pantatínka o krejcárek »pro to maličký« žebraly, neodbytně pronásledujíce svým stereotypním »Čerrrnooký pantatínku - čerrrnooký - ten krejcárek - dají pro to maličké na chlebíček - tomu starému Daňhelovi - pantatínku čerrrnooký.« A když nedostaly: »Dža hibaja chabnaskero!« »Ništ nadyňas.« Matka: »Jav čaveje, morre! Oda lenochos ništ nakerel, kai nane leske či prc čavoreske, lačes chal te pijel, holeder chi mag kandino biboldo!« »Bangecherengero«.

Vrátíme-li se ze StEřiny, kam až jsme s těmi cikány zalezli, po cestě zpátky, přijdeme ke knížecí chmelnici živým plotem obehnané, která okolo r. 1860 o třetinu zvětšena byla. V chmelnici je nejživěji od polovice srpna, když se chmel obírá, ku které práci nazvíce švitořivé děti a staré ženy za levný plat najímány bývají. Přes zimu stojí chmelové tyče v pyramidách a dávají tak krajině zvláštní stafáž.

Pohlédneme-li od chmelnice na jihozápad do polí, spatřujeme na návrší polní cesty sobělské kamenný kříž, jenž se vůbec Baarovým křížem nazývá. Kříž tento postaviti dal J. Baar, který měl domek na jihu k vojenské nemocnici přiléhající, kde teď se má české gymnasium stavět. Baar pálením kořalky značně se obohatil. Něco málo k městu spatřujeme čtyřhranný dvorec, jenž následujícím způsobem povstal. Adalbert Kulp, zeť Jana Troltsche, knížecího nadúčetního a podnikatele první zdejší železnice, zřídil sobě tam cihelnu, tu po třech rocích zrušil a stavení proměnil v stodolu. Stodolu pak doplnil na dvorec a dal mu podle jména

své tchyně Theresie Troltschové r. 1888 jméno Terezov. - Vlevo od chmelnice jsou městské kamenolomy. Na návršku asi šedesát kroků od silnice byly dvě široké šachty plné lidských kostí nalezeny, snad památka nějaké bitvy ze staré doby. Dlouho se kostmi a lebkami tam pohazovalo, než se sebraly a na vozích odvezly. Tamtéž bylo podezdění a uhnilý sloup šibenice, pročež se tomu místu také říkalo U spravedlnosti. Na břehu vedle cesty stojí vedle sebe dvě muky boží, jedna tříhranně stavěná se soškou Bolestné Matky Boží uvnitř a druhá čtverhranný sloup s obrazem Ecce homo. U tohoto sloupu prý se zastavoval smutný průvod, když šibeničníka z města vyváděli, aby jej asi sto kroků dále odpravili. - Tříhranná muka boží má prý býti památkou na Švédy, kteří s tohoto místa Kroměříže dobývali. Podobná tříhranná muka boží nalézá se u Kotojed. Za chmelnicí je knížecí dvůr s třemi velikými stodolami v tu stranu cesty. Za časů desátků tu bývalo celý rok živo. Celá řada panských mlatců byla den co den zaměstnána pod dozorem poklasných. Ve dvoře chováno kromě hovězího dobytka množství ušlechtilých ovcí. Posledním vrchním ovčákem byl jistý Nesvadba ze Staré Vsi u Přerova. Chov ovcí přestal v letech padesátých.

Před dvorem k Štěchovicím velký čtyřhranný sad nazývá se Rybníčkem; byltě zajisté, jak celá poloha jeho nasvědčuje, dříve rybníkem. Vodu bral z potůčků zřídelných z Barbořiny a s té strany od Sobělic. Z rybníčka tekla voda Štěchovicemi do mlýnské strouhy. Z břehů cesty na Barbořinu prýštila se ještě 1849

dosti hojná voda zřídelní. Zřídla byla později zacpána.
Hliník, původně cihelnou, později nádržkou stékající se vody před rybníkem v sad ovocný proměněný, byl černým jezerem, eldoradem nesmírného množství žab, jejichž koncert dobře bylo slýchati za jasných večerů po celém městě. V mělčích částech močilo se konopě. V létě po tmavohnědé hladině na sta kačen se prohánělo a pastvilo. V zimě bylo zde nejoblíbenější kluziště. V pozadí pod vysokými břehy postaveno asi dvanáct malých, nazvíce dřevěných a hlinou polepených chyší se slaměnými či dochovými střechami a se sklepy do břehu vykopanými. Při zakládání této štěchovské kolonie stálo takové místečko pro chaloupku ten některý hlt piva do obecních hrdel, ale nyní sobě cení majetníci tyto chaloupky dosti vysoko. První lepší stavení s řádnými byty, zděné a břidlicí pokryté, vystavěla sobě »kovářova rodina«. V Hliníku byl kovář katexochén Jiří Kozák, muž vysoké štíhlé postavy, vzor kováře pilného, dovedného a úslužného. Od rána do večera v své na pohled prabídné kovárně dělal, co kdo po něm žádal, a hleděl všechny uspokojit. Jeho žena Maria, dcera Jana Mrhala, zedníka, tesaře a bednáře ve Štěchovicích, se zděděnou po otci pracovitostí obstarávala s dětmi dobytek a pole. Začali chudobně, ale rok co rok přibylo svobodné rolí z nahospodařeného nakoupené, a tak to přivedli k znamenitému majetku - a při tom k vysokému stáří. Kovářčin bratr dr. Jan Mrhal přivedl to na zemského školního radu v Lublani. Štěchovice tvoří jednu jedinou ulici od Květné zahrady po mlýn-

skou strouhu. Byla to samostatná obec s pětadvacíti pololány a čtyřmi podsedky a měla svého rychtáře a pudmistra. Z rozsáhlého pozemního majetku znenáhla mnoho odstoupila a odprodala, až posléze okolo r. 1860 zcela k městu se přivtělit dala, aby Kroměříž dvanácti tisíci obyvateli se vykázati a zvláštní statut samosprávy obdržeti mohl. Rychta byla na hořejším levém konci a s vedlejším gruntem o čtyřicet kroků z řady ostatních stavení dozadu postavena. Příčinu k tomu zavdal požár v XVIII. století, kterýžto blízkou galerii Květné zahrady ohrozil. Aby pro budoucnost nebezpečí se umírnilo, musely ty dva grunty po požáru o shora naznačenou prostoru couvnouti. Za to měli potom před stavením na návsi malé zahrádky. Celá vesnice byla slamou anebo jak se tu říkalo dochem krytá. Výjimku činila jediná poslední chaloupka na Kojetínské cestě, kterou sobě již podotknutý tesař Jan Mrhal postavil a pálenými křidlicemi pokryl. Po pravé straně na horním konci byly čtyři pololány. První patřil J. Mikšíkovi, který své tři syny poslal na učení do Vídně, aby dle tehdejšího náhledu z nich udělal německy mluvící pány, a sice dva krejčíře a jednoho ševce, sám pak nato zbytečný grunt propil. Soused jeho Přikrylík v čísle 2 jenom proto celý grunt nepropil, že dříve umřel a tudíž pěti dcerám ještě něco zanechati musel. Kromě těchto také na protější straně byli slušní pijáci, tlustý Antonín Opravil, jenž půl vědra piva dobře snesl, při hromadě obecní džbán po každé, jak na něho řada pití došla, sousedovi prázdný podal, ačkoli si je před svým douškem na rovno dolít

nechal. Krystin držel na víno, Fr. Beneděla na kořalku. Jan Indrák ml. z čís. 32 pil, co teklo, kromě vody, ale Mikšík Josef z čís. 9 jenom pivo. To byli koryfeové, o těch slabších pomlčeti dlužno. Opilý starý Beneděla držel na kázeň mládeže a mohl se do všech čertů dohněvat, nedala-li mu mládež pořádnou úctu. Pozorujme ho, jak v kožichu až po paty dlouhém a se sobolovicí na dobrou píď vysokou na hlavě v neděli večer domů vrávorá. Potká houfec chlapců, kteří ho pominou. Hned se zastaví, sobolovici sdělá a křičí: »Tož vy tak... se učíte ve škole... vy žaby! Nevíte, jak máte říkat?« Chlapci už vědí a spustí: Pochválen buď Ježíš Kristus! »Na věky, amen!« odpovídá Beneděla, »ale to není dost, já jdu z ranních služeb Božích; jak máte říkat? Co? Jak?« Chlapci na to: Vítáme Vás, strýčku, ze slova Božího. »No tož tak, včil jste hodní!« - - -

Jednou přišel Beneděla večer domů a vlezl na pec za kamna v kožichu, aby se vychrápal: »Až se vychrápeš, sviňo, máš na míse večeřu«, řekla manželka, »postavila jsem ti tři jelita na kranec«. Kranec je horní plocha kachlových kamen, která nad chlebovou, z cihel stavěnou pec tak o půl lokte vyčnívá. Beneděla za chvíli sáhl na kranec po jelitách krví a kroupami naditých, sakroval a jedl, až mu v zubech škrčelo. - »Stará, pojď sem, co je to v těch jelitách, mám plnou hubu jakýchsi chlupů!« »A ty sviňo, snad nežereš ty koťata?« A skutečně Beneděla se byl přechytil; vedle mísy stál na kranci okřínek s koťaty, aby byly v teple, a z těch dvě pokousal. Starý Beneděla v pravém smyslu

slova zemřel na hnoji, kde ho nechali, domnívajíce se, že vydřimuje.

Jan Indrák mladší byl dobrosrdečný lidumil. Každodenně, když se podvečer podnapilý domů vracel, sebral na cestě, kde koho z žebráků, handrláků, drátařů atd. bez přístřeší nalezl, a obvyklým svým příslovím »Nic zle, všecko dobře« do svého gruntu přivedl a na nocleh po hůrách a kůlnách rozložil. Jizba byla plna študentů, synů jeho a jejich přátel. Pět synů jeho s dobrým prospěchem vyštudovalo. Francek je teď majorem u honvédů v Uhřích, Josef byl gymnasiálním profesorem v Uh. Hradišti, kde zemřel, Jan byl provinciálem piaristů ve Vídni, vystoupil a oženil se s bohatou židovkou, Karel je úředníkem u železnice v Čechách a Václav čímsi ve Vídni. Jediný Bartoň zůstal při rolnictví a zemřel na škorbut, protože ho žena tuze honila po práci a špatně ho krmila.

Starý Jan Indrák byl hospodář rozumný, muž statečný a dobrý. Dlouhá léta byl pudmistrem v Štěchovicích. U něho se odbývaly hromady. Obyčejně v neděli odpoledne o jedné hodině koňař t. j. koňský pastýř s obecním bubnem značné velikosti z Hliníka přešel Štěchovicemi a hlavatou palicí ustavičně tloukl, že pronikavé dunění s obou stran ulice přes byty a hospodářská stavení až za stodoly dobře pronikalo, aby tam anebo na zahradě v trávě podřimující hospodář se probudil. V přestávkách neméně pronikavým hlasem bubeník provolával: Dnes po požehnání bude u pudmistra hromada! Hromada odbývala se hlučně a dlouho.

Při tom se pilo z obecního džbánu. Zvláštností při tom obecním radění bylo »jíti na potaz«. Rozpřadla-li se z některých pochybností debata pro et contra, nevyřídilo se to ve světnici, nýbrž šlo se »na potaz« na dvůr. Tam se debata vyřídila anebo informace vyslechla, a po navrácení do světnice výrok pronesen a přijat. Ráno po vykonané hromadě byla ta hromadní síň u pudmistra samé bláto z prachu, rozlitého piva, nesčetného plivání na zem a z vyklepaných fajek tabákových.

Nejhlučněji sobě počínali v Štěchovicích sedláci v císařské hody (Festum Dedicationis Ecclesiae), které trvaly od třetí neděle v říjnu do čtvrtku, pak celý týden okolo sv. Martina, »když byla sýpka«. V panské sýpce, v posledním to stavení na Kojetínské cestě, byla totiž zařízena kontribučenská sýpka v ten způsob, že se na jaře půjčovalo sedlákům na setí obilí, jež na podzim s nějakým přídavkem spláceti museli. Té příležitosti užito k náležitému obecnímu veselí. Na obecní útraty zabil se ten který kus mladého dobytka, k tomu účelu náležitě krmeného, hovězí a ovčí, vařil, pekl a smažil se v hospodě k společným hostinám pro hospodáře. Hospodyně dostaly syrové maso a odměry piva domů. Všude bylo veselo. - Po pravé straně vesnice čís. 5 byla hospoda poněkud o samotě stojící, šindelem krytá s širokými vraty a zahradou s akáciemi a velmi živě navštěvovanou kuželnou. Zvláště na této posledňější byli den co den hosté a hráči z města. Vnitrná úprava byla jako vůbec na venkovských hospodách předně důkladný »šentyš« vyvýšený tak, že se naň po schodech vystupovalo a od-

tud hostinský celou hostinskou síň přehlédnouti mohl, kolem deskami ohrazený a dvířky opatřený, pojištěný neutrální hrad pro případ bouřlivého počasí mezi pijící a častující chasou. V hostinské síni byly dlouhé stoly a lávky a tak tlusto a hrubě tesané, že všem možným nátlakům neústupně odolati mohly. Nebyly barvami natřené, nýbrž jen stářím do temna zahnědlé. Dlážka byla z desek, což tehdáž ještě nebylo ve všech štěchovských bytech k nalezení. Mnohé světnice měly jen hliněnou půdu nebo dlahu jako mlatevně, která se před svátky takovým způsobem obnovovala, že hospodyň v putýnce slínovitou hlínu s několika kravěnci vodou rozřídila a tou břečkou dlážku rukama přemazala a vyšlapané díry zalepila. To mně bylo již jako malému hošíku protivné.

Za štěchovskou hospodou mezi velkou panskou sýpkou a novosadskými zahradami byla dvě jezírka se zřídelnou vodou, jejichž přebytek téměř ustavičně vedle hospody do štěchovské příkopy stékal. Planina bokem jezírek ležící sloužila panství dlouho za stavební dřevosklad. Štěchovice vedly o to místo s panstvím dlouholetou při a vyhrály, načež stavební dřevo jen v přiležícím pauhofu uloženo býti smělo. Na tom místě r. 1850 ve čtvrtek císařských hodů odpoledne o pěti hodinách naposledy konáno starozvyklé stínání berana. Služebná chasa ročně v hody k tomu účelu od obce obdržela tučného berana, kterého dívky barevnými pentlemi a věncem kol rohů ovinutým nastrojily. Krom toho bylo povinností dívek nasnášeti velký aneb hojný dostatek

vdolků, k čemuž jim hospodyně milerády štědře napomáhaly. Též na příslušný nápoj se složily. Chasníci objednali a platili hudbu. Na sta diváků se hrnulo z města již dávno před ohlášeným časem, aby nezmeškali, a znenáhla učinili vpředu dosti široký kruh okolo dřevěné lavice na trávníčku postavené, který se ale tlakem vzadu stojících na přednější ustavičně úžil. Bylo pět hodin. Tu se blížil z vesnice průvod družek v pestrém tehdejším kroji hanáckém a mládenců, vedoucích velmi slavnostně ověnčeného berana. Dva pacholci s ženskými zástěrami byli ozbrojeni kosíři leskle vybroušenými. Přišedše na místo, ceremoniosně berana na lávku vyzdvihli a k ní řemeny tak přivázali, že hlavou přes kraj lávky přesahoval. Nato následoval zpěv a v přestávkách si zavdali ze sklenice vína, jímž, jak se mi zdálo, oni dva ozbrojení chasníci přítomné mládeži zdravici připíjeli. I beranovi do hrdla doušek nalili. Nato začal při zpěvu tanec samotných dvou pacholků s kosíři okolo berana, jeden z pacholků se zatočil a ťal. Krev vysoko vystříkla, hlava ještě na půl krku se držela a pacholek tančil dál. Tu přišel druhý, podobně máchnul kosířem a hlava ulítla. Po ukončení zpěvu a tance vzali berana a zanesli na místo, kde kuchyně připravena byla a kuchařky čekaly. Chasa se odebrala do hospody, kde se tančilo, připravené jídlo posnášelo, společně jedlo a opět tančilo. Od té doby stínání berana bylo prohlášeno za barbarský pohanský obyčej a bylo zakázáno. Zvláštním obyčejem bylo »právo«, jež se služebné chase na tři dni v roce udělovalo. Stávalo se to obyčejně v ostat-

ky, ale ne každý rok. Pacholci zvolili sobě rychtáře, konšely a jiné funkcionáře, jimž na ten čas »prý« postoupeno řízení celé obce. Odznakem té moci bylo »právo« t. j. dřevěné žezlo barevnými fábory ozdobené, jež rychtář obce svému dočasnému zastupci ceremoniosně podal, a pak »ferule« t. j. šípovitě na způsob lopatky řezaný nástroj k vykonání eventuelních tělesných trestů. Rychtář pacholek s »právem«, konšelé a jejich družina s odepnutými kosami místo šavlí projížděli se na koních, jejichž hřívy a ocasy pentlemi byly propleteny. Jezdci měli opásány ženské zástěry. U každého gruntu se jim ochotně dveře otevřely a hospodyně snášely slaniny, vdolky, uzené šrůtky masa, a to se napíchalo na kosy anebo do koše ukládalo. Kdo by se byl na »právo« dost málo škaredě podíval, neřku-li nějak slovem nebo skutkem před očima bystře se rozhlížejících obránců »práva« provinil, byl zatčen a veden na soud, který s okázalou vážností, ale také zkrátka věc v ten smysl vyřídil, že byla obžalovanému nadiktována peněžitá pokuta anebo tělesný trest ferulou. Než se nadál, ležel vinník na přinesené lávce a ferula konala svou povinnost, k čemuž se zpívalo nebo hrálo od dvou nebo čtyř muzikantů: Jedna, dvě - bijou mě - bijou, bijou - má panenko - pro tebe! Tato akompagnace byla původně pro takový případ určena, že byl někde polapen pacholek s dívkou třeba za vraty, a slavný úřad za to pacholkovi kalhoty vyprášiti dal. Byla však později na všecky výpraskové exekuce zavedena. Co ten úřad vynesl, věnováno společnému častování, hudbě a tanci v hospodě.

Jindy vodili v masopustě »Čeberu«. Čebera byl muž od hlavy do pat šikovně pletenými slaměnými obřísly omotaný, který od domu k domu voděn všelijaké šprýmy a kratochvilné kousky prováděl. I při té příležitosti svobodná chasa štědré nadělení sbírala. - Na Smrtnou neděli (Dominica passionis) chodily ráno malé družičky s májem. Byl to vrcholec smrku červenými a bílými stužkami a pozlátkem ozdobený. Mezi dveřmi zůstaly stát a zpívaly písně o zvěstování Panny Marie. Odpoledne téhož dne strojila odrostlá děvčata Mořenu anebo, jak ji také nazývaly, Smrt. Byla to slaměná bába na vysokém bidle u velikosti lidské postavy. Vše, čeho bylo k tomu upotřebeno, bylo staré a vetché, bidlo poloshnilé, tělo z došku některé rozebrané staré slaměné střechy, věchtě a stará ovřísla. Ze starého hrnce učiněna potvorně malovaná hlava a vše oblečeno do starých hadrových šatů a šátků, k nimž se již žáden nehlásil. Mořena byla přes den chována venku na záplotí, ne v staveních. Večer, když se setmělo, sešla se dospělá děvčata a se zpěvem nesla Mořenu prostřed cestou k mlýnské strouze, kde ji s ceremoniemi, jejichž svědkem krom nich žádný jiný býti nesměl, do vody vhodily — utopily. »Nesou Mořenu!« říkalo se, když bylo slyšeti jejich zpěv, ale nikdo nevyšel z domu, aby se na ně podíval. Po vykonaném utopení Mořeny se vrátily se zpěvem dědinou nahoru.

Uprostřed po pravé straně vesnice stojí velký dvůr, tehdáž Bratránkův dvůr zvaný, opuštěný, ač s velkou zahradou příjemným sídlem býti mohl. Vedle dvora, jenž měl podobu zasmušile šedé

krychle, neboť střechy pro rovný štít viděti nebylo, stály malé k němu patřící chatrče slamou kryté, které se dohromady Solná či vlastně Soldná nazývaly, neboť tam bydlelo pět rodin stálých dělníků ku dvoru patřících. Dvůr povstal tím, že v XVIII. století jistý pán koupil pět pololánů štěchovských a je v svobodný jeden majetek sloučil. V obecnostech má doposud tento dvůr pět podílů. Hospodářství vedl hospodář Bratránkovy rodiny, ale hlavní stavení s pěknými ubikacemi bylo prázdné a pusté, rejdiště koček, netopýrů a chechtavých sov. Nebylo prý tam štěstí od počátku, ač prý v sklepích poklady byly uloženy. Před Bratránky jakýsi Cepic za fatku statek prodal. Byl také poměrně za fatku v novější době (r. 1860) kapitule sv. Maurice nabídnut — za čtyřicet tisíc zl. bankovek — a nekoupen. V letech 1845 - 1846 zdržoval se tu svobodný Ferdinand Bratránek, zádumčivý samotář a podivín, muž v prostředních letech, který denně paklu červeného tříkrálového tabáku vykouřil, nemluvil, mnoho četl, něco prý také psal a pod obecným názvem »bláznivý Ferdinand« znám byl.

Na podzim roku 1848 na ranu přistěhovala se sem knihtiskárna říšského sněmu a trvala při čilé práci, neboť tu bylo přes čtyřicet osob tiskařského personálu zaměstnáno, až do rozpuštění sněmu. Zde vycházel v tom čase list Kurýr, jejž mokrý rozchytovali.

Teď je dvůr opraven a obydlen mladým Adolfem Wechem, jehož matka byla rozená Bratránková, znamenitým, po Evropě cvičeným ekonomem. Ten dal na památku narození prvního syna

svého postaviti na poli za Květnou zahradou kamennou sochu sv. Isidora rolníka. Dříve na tom místě nalézal se na dřevěném sloupci starosvětský obrázek téhož svatého na plechu malovaný. V Štěchovicích stojí dva kříže, jeden na hořejším konci, dříve dřevěný, nyní železný na kamenném podstavci, druhý na rohu dvorské zahrady při Kojetínské cestě z kamene zhotovený.
Na dolním konci vlevo od nároží Kojetínské cesty stála až do r. 1851 olejová dílna, obehnaná se strany cesty příkopem hlubokým a na dvě sáhy (čtyři metry) širokým, přes nějž zprostředkovala jediná položená deska přístup. Roku 1851 byla dílna za horní hospodu vyměněna a v slušný hostinec U labutě od arcibiskupské správy přestavěna. Dlouho pak byla, ač jen přízemí obsahovala, se svou kamennou střechou a velkými okny nejkrásnějším stavením v Štěchovicích. Horní bývalá hospoda prodána židům a proměněna v První sladovnickou dílnu Ornstein et comp. v Kroměříži. Levá strana Štěchovic od dílny olejové až po Moravu posud obsahuje malé, slamou kryté chatrče hoferů. Bývali dvojího druhu, jedni měli pouze domky bez pole, druzí byli v najatých bytech a nazývali se vandrovní hofeři.
Uprostřed dědiny nalézá se zvonice, kaple s věžkou a zvonkem, jímž se klekání a při úmrtí nebo pohřbu zvonilo. Zvonění bylo přiděleno obecnímu pastýři.
Pastviny obsahovaly celou plochu od knížecí zahrady až po jez a dělily se na přední, prostřední a zadní trávník. Mezi pastýři vynikal jako zvláštní geniální osobnost rozený básník Rus anebo

Rusý. Byli dva bratři, kteří sobě za manželky vzali dvě sestry. Oba zůstali bezdětnými, ale ten druhý, o kterém zde nepíšu, nebyl pranic nadaný. Oba bývali pastýři, ale náš tuším Karel Rusý byl, jak jsem pravil, geniální pastýř prasat. Ve škole byl jako šestiletý chlapec jen jediné půldne, víckrát toho nezbedu nebylo možná do školy dostat. Vyrostl při stádu, jež otec jeho pásl, v úplné svobodě. Pískal sobě a zpíval. Když vyrostl, tu se mu přece zatoužilo poznat litery, ne však proto, aby čísti mohl, nýbrž aby své vlastní písně napsati a sobě zachovati dovedl. K tomu cíli koupil sobě evangelium, chodil každou neděli na ranní kázání a pozorně poslouchal, jak kněz evangelium četl, poprosil někoho, aby mu otevřel tu jeho knížku, kde to, co kněz četl, se nalézalo. Přišed k stádu v širém poli sedl, zpaměti říkal a prstem si v knize ukazoval, až do toho vnikl a všechny litery poznal. Pak napodobňoval na papíře tištěné písmeny, pohodlně si je přistrojil a uměl vlastním písmem psát. Také si koupil starou troubu a přivedl to na ní k obdivuhodné virtuosnosti. Skládal písně, melodie, marše či pochody a zvláštní signály pro svou svinskou armádu, již troubením svolával a pochodem po vsi rozpouštěl. Širé pole od Vážan po Miňůvky, od Sobělic přes Barbořinu až k Moravě protahoval se svým stádem a troubil veselé písně. Písně skládal také na zakázku za mírku kaše, okřínek mouky a podobně. Vše pronikal silný humor. Některé skladby byly v krejcarových vydáních tištěny, mnohé došly velké obliby, jako píseň O Americe pro vystěhovalce a píseň O řepě pro

rolníky. Básník Rus nikdy nechtěl kořalku, ale pil každou neděli v městě žejdlík vína. Jednou přišel domů, a nastojte! Manželka jeho byla našla sklad jeho manuskriptů v staré máslence na hůře — snad na sta písní — vzala papíry a spálila je v peci! To dojalo Rusa tak, že téhož dne do Uher utekl. Po dlouhém toulání se vrátil, pilností a šetrností koupil si chlívek v Hliníku a proměnil jej v světničku. To ho stálo sto zlatých. Dosti mnoho mu vynášely koledy, troubené na Štědrý večer. Jak Rus počal pod okny troubit Narodil se Kristus Pán, radujme se!, bylo živo a veselo. I druzí koledníci zpěváci dostali jaksi lepší břank, zpívali s lepším nadšením a veselším přízvukem, než dává povědomí, že zpívají z nouze. Pacholci vybíhali na náves a rouchali biči, hospodáři, kteří měli nějakou brokovnici, vyšli občas na zahradu a vypálili rány. Ve světnicích kolem stolů seděli mladí, staří — pohnulo to jimi a zpívali vánoční. V posledních letech najednou nechal Rus pastýření a počal provozovati unterhandlerství či dohazovačství s malým prospěchem jak pro duši, tak pro tělo. Chřadl a zemřel v nemocnici milosrdných sester na zlámané hnáty, neboť kdesi na hůře ze spánku náhle vyskočiv a chtěje dolů, minul se s žebříkem a spadl dolů. Tak skončil jeho poetický život.

Od r. 1848 počaly se Štěchovice co samostatná vesnice kvapem rozpadat. Měšťané poštmistr Emminger, dr. Jan Kozánek, vojenský kapelník Fuchs, žid Werner, Ústav seminářský a j. kupovali

grunty a pachtovali, nedbajíce obecních záležitostí. Také hanácký kroj se vytratil.
Ze Štěchovic vedl železný řetězový most z r. 1828 přes mlýnskou strouhu do Sladoven, do samých přízemních, šindelem krytých chalup se zahrádkami. Jdeme-li od železného mostu do Sladoven, patřila vlevo druhá i třetí chalupa knížecímu pensionovanému správci Janu Wiesnerovi, milovníku študentstva. Míval jich obyčejně dvanáct až čtrnáct na stravě a dresiroval je nemilosrdně koženým bičem, který ustavičně po boku měl. A přece tam zámožnější rodiče rádi synky a syny své na stravě měli, poněvadž takměř jisti byli, že dobře projdou. Wiesner byl s piaristy jedna ruka. Byl také polní ekonom a dobrý zahradník, pěstoval nejskorší zelené zboží, draho prodával, ale sám nepožíval, až bylo v nejlacinším stadiu. Od něho pochází Wiesnerovo stipendium pro piaristské gymnasium.
Naproti bydleli as přes dva domy od sebe jediní dva jircháři v Kroměříži, malý čiperný Anton Ebenauer ve vlastním domě a dlouhý, vážně tichavý Karel Glas. Oba sobě záviděli a jeden druhému ty nadělané červené beraní kůže pro Hanáky haněl. Když jeden vydělával uherské capy, druhý volil kůže domácí, ale přece jezdívali spolu do valchy do Jankovic za Holešovem, protože jim společný povoz přišel laciněji. Oba měli za znak svého řemesla na vchodem domu na bidle vyvěšenou stejně velkou, bíle natřenou plechovou beraní kůži s nápisem na obě strany

rozděleným a takto znějícím (druhý řádek byl text na rubu):

An Gottes Segen — bei Karl Glas
Ist alles gelegen — bei Karl Glas. —

Auf Gott vertraut — bei Anton Ebenauer
Ist fest gebaut — bei Anton Ebenauer. —

To byla reklama pro kožené gatě a ta konkurence trvala přes třicet roků!

Dále nahoře blíže mlýna nalézal se hostinec Hepnerův, přízemní stavení zároveň s jedinými koupelemi: studenými v strouze mlýnské a s teplými v prabídně zřízených dřevěných komůrkách. Tento hostinec proslul svými častými tanečními zábavami, jimž starý tlustý a neohrabaný Hepner příkladem zábav ve větších městech rozličná lákavá jména, jako věneček, reunion atd. dával. Zde se také v starší době odbývalo odvádění mladíků na vojnu. Starý Hepner bohatl, jediný syn jeho Engelbert přišel o všechno a zemřel jako školní sluha, kteréžto místo jemu z milosrdenství od města bylo svěřeno, aby přestal u zedníků nádeničit. Před smrtí byl hrůzou všech koček, jež chytal, pekl a jedl jako vydatný prostředek proti souchotinám.

Naproti Hepnerovu hostinci stojí jednopatrový, masivně stavěný dům a nazývá se mincírna. Zde se razily peníze, pokud arcibiskupové k tomu práva požívali.

Mlýn je statečné stavení. Uvnitř dělil se na hrubou stranu, malou stranu a povodňáky, kdež i kašník stál. Složení mlýnská byla starého jednoduchého způsobu, jež stárci, podstarší a mlynářští řídili. Dlouholetý nájemník mlýna Václav Urbánek byl pantáta prostých mravů a nejraději v šalandě mezi lidem a chasou dlel. Šalanda byla jakousi sborovnou pro ty, kteří čekali, až na ně mletí přijde. »Pusto jak v šalandě — Zima jak v šalandě« jsou pořekadla, která tu věc vysvětlují. Lidé mleli sami, jak kdo mnoho přinesl anebo přivezl, chudý měřičku, sedlák třeba kopu měřic. Stárek bral z každé měřice mírku. Příliš vrchovatá mírka nebyla lidem po chuti, a zatracovali to. Národní básník to vzal ale s humoristické stránky, když o ferinovi mlynáři, který se chytře ospravedlnil, zapěl: Když jsem byl mlynářem — brával jsem na vrchovato; nyní jsem hostinským — nedolívám za to. Ve mlýně v tu stranu k městu jest Maxmiliánův vodovod pitné vody ze studánek na Barbořině a zároveň stroj, kterým se moravní voda troubami vede do kašny v městě. Stroj ten obdivován jako nějaké perpetuum mobile, neboť voda, která čtyři železné pumpy žene, sama se zdvíhá a do trub tlačí. Vodovod ten jest zajisté velkým dobrodiním městu od kardinála Maxmiliána Josefa prokázaným, jak zlatý nápis svědčí: Maxmilian Joseph seiner geliebten Schutzstadt Kremsier. U vody před mostem stála socha sv. Jana Nepomuckého, která byla z kamene a malována. V oktáv toho světce byla vždy zelení a věncem lampionů ozdobena a konalo se při ní od lidu modlení. Necháme-li Chobot

s malými nepatrnými chalupami stranou, a také úzkou Šlagrovu ulici, která Chobot s Malým valem spojuje, a jdeme-li nahoru k zámku, máme vpravo knížecí pivovar, vlevo knížecí štrapicírské konírny a několik domků a přijdeme před bránu na tržiště hrnčířů. Cizí hrnčíři na výroční trhy přibylí složili zboží své na hromady a museli při něm i nocovat. Co v pondělí v tak zvaný tarmark a v úterý v pravý jarmark neprodali, to ve středu ráno dopoledne vylosovali. Rozumí se samo sebou, že pro to losování bylo tu ve středu nejživěji. Hrnčířky - ty vlastně prodávaly - složily látky na mléko, velké i malé hrnce, mísy a misky, brutfany, pánvice, třínohé rendlíky, kastroly atd. na menší skupinky, sumárně určily cenu, a ženy tu kterou vylosovanou hromádku do plachty zahrnuly a na zádech domů nesly. Zvláštností trhovní bylo též, že si nenesl muž nový koupený klobouk sám, nýbrž že to činila vždy žena, takže nesouc nůši zboží na zádech, klobouk si dala přes šátek na hlavu. Nejednou bylo vidět ve středu, když některá žena dobrý los koupila, jak nesla na hlavě rendlík, třemi trochu přihnutými nohami vzhůru a držadlem do předu - a žáden se těm korunovaným babám nesmál! To dělal zvyk.

Z Mlýnské brány byl kdysi náramně srázný sjezd k mlýnu. Země byla odkopána a přízdím opatřené vyvýšené pozůstatky jsou stromovím a křovím posázené. Vlevo vede podle takové zdi cesta do Podzámecké zahrady. Druhý, vlastně hlavní vchod, je z města.

PODZÁMECKÁ ZAHRADA dělí se na starý a nový park. Starý park je orámován zámkem, uličkami, Moravou a mlýnskou strouhou. Kardinál Maxmilián Josef od štěchovské obce koupil anebo vyjednal záměnou rozsáhlé pastviště, hořenuší nazvané, v jehož močálovitém středu věkovitý dutý břest stál, posud jeden z nejvzácnějších stromů v parku. Dutina v pni mezi kořeny s jedním vchodem co do prostory dobře se vyrovná hlídačské boudě. Pastviště bylo vysázeným

stromovím a křovím jakož i založenými hustými sečemi proměněno v nový park. Za kardinála Maxmiliána přístup obecenstvu byl dovolen od prvního května do podzimku. Mezi podmínkami dovolené návštěvy nalézala se také ta, že nikdo nesměl v parku kouřit a že študenti se museli u vrátného gardisty vykázat učebnou knihou. Vejdeme branou z města, cesta vede podle městské zdi dosti příkře dolů do tmavého, přes století starého lesa. Stranou leží vedle obdélné mramorové kašnice obrovský faunus, který do kašnice vodu pouští. Les táhne se po celé straně bělidelských uliček. Ten věčný stín a šero působí zde tísnivě. Jiná cesta s téže strany vedla na pokraji lesa vedle střemchoví a tureckého chebdí a přála veselé vyhlídky na pookrouhlou louku před zámkem s kamennou sochou zápasících faunů. Před zámkem v pořadích stály oranže a granátové jabloňky v kádích. Uprostřed starého parku nalézal se tak zvaný Chotkův rybník; nedaleko něho v tu stranu k výjezdu na Bělidla v temném smrkovém houštisku skryta vkusná dřevěná poustevna s věžkou. Všechna byla korou stromovou pokryta. Od Moravy napříč vedla asi tři sta kroků dlouhá přímá alej ze starožitných, na husto sázených vazů, tak zvaná Seufzerallee, s obou stran tmavým, pustě drženým lesem flankovaná. Přejdeme-li asi do prostředku a zabočíme k straně moravní (vše platí o době kardinála Maxmiliána), nalézáme ve výseku velkou drátěnou klec s množstvím tuzemských zpěvných ptáků. Poblíže konce aleje stál ohromný plochový deštník, útulek pro mnoho osob při nepředvídaném lijavci. Podle tloušťě držadla do zdě-

ného podstavce zapuštěného a podle celé formy měl tento deštník také barvou napodobiti gigantský hřib. Zadní část starého parku zaujímaly partie křovinaté kolem hlubokého vysušeného jezera. Hluboký ten úval ohrazen představoval lesní louku, na níž se daňci pásli. Stranou u tří brlohů byly tři lišky řetízky upoutané, které ale zádumčivě před doupaty sedávaly. V nejzazším rohu k Bělidlům stál zelený dřevěný pavilon jak věž vysoký a s točenými schody nahoru, odkudž pěkná byla vyhlídka. Pilíře a šprlení jeho byly otočeny pnoucím se zelením a ozdobeny kvetoucími keříčky v koutech anebo kolenách, kde se dřeva sbíhala. Šlo-li se podél strouhy zpátky k zámku, přišlo se k umělému vodopádu, neboť mlýnská strouha tekla zde s hukotem a sykotem přes uměle rozestavené balvany. Mezi balvany byla ve vodě také socha Neptunova, která při normálním běhu vody jen hlavou nad prskavé vlny vyčnívala. Na lavici u toho břehu se mile sedělo a rumoru vody naslouchalo. Nad vodopádem byly na břehu zříceniny hradu s vzácným kyklopským obloukem brány s polozasypanými sklepeními, prorostlé mechem a stromy. V brlozích a děrách zřícenin bylo chováno příslušné dravé ptactvo, vzácný orel skalní, veliký mžouravý výr, nahoře řetízky poutaný sup (vultur fulvus), jenž se velikostí orlu vyrovnal, pár menších orlíků, sokol k honu a sokolíci. Odtud se táhl k zámku podle strouhy tmavý vysoký les listnatý s nepravidelně sem tam rozdělenými sedadly, zhotovenými z uřezaných tlustých stromů. Tato sedadla držely všechny kořeny bývalého

stromu arciť nepohnutě na svém místě. Dále se nalézá pěkný vodotrysk s kašnou, v němž množství zlatých rybek chováno. Zahradníkův dům skorem celý byl šeříkovým křovím obklopen. Dlouhá léta spravoval tu zahradu zahradník Jiří Heller. Skleník bokem v tu stranu k mlýnu stojící byl nazvíce pro přezimování květin v létě po zahradě rozestavěných určen. Přes mlýnskou strouhu vedou dva mosty s bronzovaným zábradlím. Mezi nimi jest při břehu tak zvaná kasírka či snad lépe kaserta, přízemní dvorec s drůbeží kurovitou a holubí. Obzvláště mnoho pávů zde chováno, kteří se po zahradním houští volně procházeti směli. Nový park krášlilo dlouhé labutí jezero s přístavním domkem anebo rybárnou v čele, kde též několik malých lodiček zakotveno bylo. Na zadním konci na poloostrůvku stál labutí chrámek s vycpaným exemplárem labutě. Na jezeře plavilo se množství labutí, husí a zvlášť krásný druh těchto posledňějších s černým krkem a bílým kroužkem na něm, mnoho rozličných kachen, obzvláště velmi veliké pižmové kachny, jimž také turecké říkali. Tyto kachny s lesklým, zeleným a černým peřím a červeným masatým výrůstkem na zobáku měly s počátku od zobáku k ocasu délku asi metru, od generace ke generaci však ztrácely na velikosti a zároveň strakatěly na bílo. Pižmovité maso jejich nebylo chutné. Tato drůbež měla v zadní široké zaokrouhlené části jezera uprostřed vody zřízenou vesničku z kolových domků, arciť vkusnějších, než v pravěku ti jezerní kůlnáři měli. V jezeře pěstovali se kapři, k nimž se z Moravy s přitékající vodou štiky, ně-

který candát, mnoho bělic a podoustev přisadilo. Lovilo se každý třetí rok na podzim. Za jezerem k Štěchovicím po obou stranách strouhy, pokud zahrádky nebyly zabrány sladovnami, byl ovocný sad velmi pilně opatrovaný zvláštním zahradníkem, který v zahradnickém domku na Kojetínské cestě bydlel a příručího měl v domku u železného mostu ubytovaného. Ze zahrady vedly do ovocné partie dva mosty, z nichž jeden celý bílý dřevěný v jediném pěkně vyvedeném oblouku vodu přepínal. Na pomezí zahrady vystavěl kardinál Maxmilián kravárnu, jíž dovedný stavitel Arche takový sloh dáti dovedl, že se Maxův dvůr stal okrasou té strany zahrady. Na levém břehu vody stála kdysi stará štěchovská pazderna, jíž kardinál Maxmilián od jmenovaného v Štěchovicích Jana Mrhala koupil a přestavěti dal na panský byt pro lesního, jenž měl dohlídku nad zahradou co do zvěře. Ty husté seče, částečně jak prales neproniknutelné, jak je kardinál Maxmilián miloval, chovaly množství užitečné i škodné zvěře. Vždyť se tu v jeden čas i familie lišek blíž břehu staré Moravy ubytovala, abych nemluvil o kunách, zdivočelých kočkách a p. Nad parkem téměř ustavičně kroužily káně a sokolíci. Srny, zajíci a jmenovitě mnoho bažantů oživovali lesy a houštiny. Přes léto bylo co krok slyšet vrkání divokých holubů, ba přiletovaly a odletovaly kachny do klínů seřaděné, které se v rozsáhlých lučních močářích v okolí Kroměříže v hojném počtu pelešily. Zde nescházela ani na podzim a z jara lesní sluka. Na pazderni se narodil dr. Jan Mrhal, stařičký nyní zemský inspektor pro střední školy v Lublani. Muž

ohromné postavy (asi šest a půl stopy) byl úsečné povahy, ale dobrého srdce. Jako profesor rád o prázdninách k usmířenému otci spěchal, ač v té nízkostropé světničce ani zpříma postavit se nemohl. Oženil se v Těšíně originálním způsobem. Zdálo prý se jemu jednoho šťastného rána, že by se mohl oženit, ale koho si vzít? Nejlepší by snad bylo vzít si dceru jistého chudého stolaře. Jda do školy potkal ji, zastavil a řekl, že by si ji vzal za manželku, zavedl ji k otci, promluvil zkrátka a šel do školy zasnouben. Za čtrnáct dní byla svatba. V Podzámecké zahradě mnozí párkové chodí třeba kolik let procházkou, toužíce mezi kvetoucím stromovím a při zpěvu ptactva, a nevede to k žádnému konci.

Od pazderny (lesního bytu) tekl z mlýnské strouhy potok mnohými oklikami zahradou do tak zvaného divokého rybníku uprostřed nového parku a potom k mostu u Seufzerallee, před nímž přes skaliska co malý vodopád do strouhy padal. Vodopádek tento byl zamřížen a drženy tam vydry, jejichž bystré pohyby mnoho kratochvíle způsobily. Potok tekl lučinami, platanovým hájem, hájem robinií a smrčím. V něm též umístěny blíže slepičího dvorku haltýře na ryby k potřebě pohotově držené. Mostky přes něj byly rozličného druhu, od nejjednoduššího, jehož zábradlí bylo z haluzí stromových složeno, až po skvostný most fantastický (Phantasiebrücke) a zvláště pavilon s řezbami, malbami na stropě a s kamennou mosaikou na dlažbě. Tento poslednější stál v zadní části parku a vedly k němu cesty a pěšinky tmavým smrkovým houštím. Nedaleko fantastického mostu na-

lézal se čínský chrámek v čínském slohu docela z kovových látek velmi bohatě zhotovený, čínským způsobem malovaný a pozlacený, s čínským nábytkem. Na širé louce, druhé od zadní části parku, bylo uprostřed umístěno třináctc Číňanů, jeden velký vpředu a dvanáct menších v kruhu kolem něho, a to takovou mašinerií mezi sebou spojených, že když se asi na sto kroků od nich na malé šlapadlo při cestě v trávě ukryté stouplo, všichni se vespolek klaněti a zvonečkovými nástroji, jež v rukou drželi, cinkati počali, což mnohokráte společnostem velkou kratochvíli působilo. Na zadní louce vyčníval ze středu růžové partie mohutný stožár zeleně natřený, z jedné jediné jedle, jak se pravilo, řezaný. Daleko nad všechen park vyčníval, neboť tloušť byla dole překvapující a nahoře ještě dosti značná. Jak musela ta jedle býti vysoká? Kolem stožáru vedly k němu připevněné točné schody plechové, takže jako ohromná tyč s pnoucí bylinou vypadal. Byl-li kardinál Maxmilián v Kroměříži, vlál se stožáru mohutný bílo-červený prapor. Na břehu Moravy v partii na oko divoké, kdež jen úzké pěšinky mezi vrbovím vedly, stál cikánský stánek z bílých plachet a s cikánem jako vycpaným nahoře sedícím, jemuž se časem oblek deštěm zvetšelý obnovovati musel. Vnitřek stanu byl něco více komfortní než v skutečné cikánské boudě. Naproti tomu na největší louce na pokraji lesa stojící velký okrouhlý tatarský stan s průměrem asi dvanácti metrů rovněž z plátna bílého, ale červeně lemovaného, zůstával zajisté co do vnitřní úpravy za pravým stanem bohatšího Mongola.

Bylyť pod ním jen malé dřevěné stoličky. Nejhlavnější stavbou v novém parku byla v přední jeho třetině na přívršku v čele vkusného sosnového lesa kolonáda, pookrouhlé sloupořadí, před nímž velmi vkusná kašna s vodotryskem, z níž voda potůčkem křemelicemi dlážděným v malých kaskádách do trojhranného, puškvorcem a liliemi obklopeného jezírka vpadala, z něhož potom platanovým hájem dále tekla. Tam u řeckých platanů bylo přichystáno v ohradě při mostku asi dvaceti želvám příjemné bydliště. Za lesíkem kolonády až k poblízku labutího jezera bylo tiché a zároveň se všech stran širokým pásmem nepronikutelného houští kryté tak zvané divoké jezero. Tam se chovaly divoké kachny, jimž se po vylíhnutí křídla zlámala, takže nemohly uletět. Ty však lákaly jiné divoké kačeny, jichž veliká hojnost byla, a ty s dobrým prospěchem do sítí se chytaly, byvše pod ně vysypaným futrem lákány. V zimě se též střílely. V ledě měly ochočené kačeny značnou prostoru vysekánu, v níž plovaly a hojnou potravou dobře držány byly. Mezi ně se vplichtily přilétlé divoké kačeny a když je žáden nevyrušoval, plachosti poněkud pozbyly. Střelci velmi tiše obstoupili jezero kolkolem v houští a když vše pohotově stálo, hlídač pomalu k nim kráčel a klacek mezi ně do vody vhodil. Zděšeně se rozprchly, divoké na všechny strany vylítly a střelcům do rány přišly. Jedna, dvě rány z pušek a bylo prozatím po honě. Co nepadlo, buď nízkým letem k Moravě anebo do nedohledné výše přes město zmizelo. Zcela jiný ráz měla čtverhranná, zdí obehnaná Květná zahrada,

knížetem biskupem Lichtensteinem bohatě nadaná. Hlavní vchod byl z Novosadů bytem zahradníkovým, jejž stavitel Arche vkusně upravil. Po stranách bytu jsou dva skleníky, z nichž ten po pravici pro mnohé palmy zvlášť vzácné určen jest a levý slouží za zimní zahradu. Od skleníků po obou stranách za zdí je partie tak zvané kuchyňské zahrady se záhony, pařeništi a trelážemi pro víno a jemné ovoce. Květná zahrada má téměř samé rovné cesty se špalíry, řezanými na rovné ploty podobné zdím anebo klenutým chodbám. Plochy mezi špalíry zaujímají lučiny a ovocné stromy. Háje se stromy do řad postavenými jsou dva, nedaleko vchodu kaštanový a vzadu lipový. Severozápadní stranu zaujímá mohutná galerie s řadou mythologických figur asi dvojnásobné životní velikosti ve výklencích s vytesanými podpisy. Vždy mezi dvěma figurami bývala velká, až k stropu sahající pyramida květin v pernicích — za kardinála Maxmiliána téměř výhradně pelargonií ve všech možných druzích, jejichž pestré a jemné opadalé lupeny květové kamennou dlážku zasypávaly, že se tu skutečně po kvítí chodilo, což velmi slavnostně vypadalo. Galerie byla velmi akustická, k čemuž dva mušlovité výklenky na obou koncích napomáhaly. Četné bílé lavice zvaly k rozkošnému posezení. — Druhá vzácná stavba byl uprostřed zahrady stojící vodostroj čili Wasserkunst, pěkná okrouhlá budova s kupolí. Uvnitř je kruhový prostor a kolem něho malé síňky s vzácnými freskami na stropech. Ostatně všechny stěny a dlážka kamínkovou mosaikou jsou vykládány, i podstavce soch ve vý-

klencích. Vše se mythicky vztahuje k vodě. Ve zdích jsou uschovány roury a ostatní části vodostroje. Ten se dá na jistém místě klíčem otevřít a pak hraje. Se všech stran a stěn, hore, dole a v rozmanitých formách a figurách deští, prýská, teče a tryská voda, čemuž i světlo horních oken obzvláštního půvabu dodává. K tomuto vodostroji padá voda rourami s výšin sobělských a s Barbořiny. Roku 1846 byla tato budova pokryta křidlicí — vzácným tehdáž ještě materiálem v Kroměříži. Práci tu provedl J. Rindfleisch, pokryvač z Hranic. Když byl hotov, bylo nasazení báně jako corona operis rozhlášeno a mělo býti slavnostně vykonáno. Rindfleischovi napsali německý prolog, jemuž se čtrnáct dní učil nazpaměť. Byl napsán, jak se říkalo, »schwungvoll«, mluvou květnatou, vysokou. V určitý den sešlo se množství diváků a Rindfleisch, úlohou svou jist, vylezl s pomocí řebříčka po holé střeše navrch, prolog v hlavě a flašu vína s třemi sklenicemi v kapse. Všichni se mu obdivovali, jak směle lezl — já ne, poněvadž jsem se tam s jeho Franckem dosti narejdil a po kozlíkách jako po saních navozil. Vytaženou báni nasadil, vystoupil na ni a drže se železné špice loktem, nalil první sklenici. Drže ji v pravici, začal: Hohe Herrschaften! Dál — vzpomínal si — nešlo to, tedy vypil sklenici a velkým obloukem ji prázdnou do zahrady zahodil. Vytáhl pak druhou, nalil a opět zvolal kurážně: Hohe Herrschaften! Zas nic dál — vypil tedy i druhou sklenici a zahodil ji jako dříve. Po třetí nalil . . . Hohe Herrschaften! . . . vypil, zahodil a při všeobecné veselosti utekl domů. Tak

se ta slavnost skončila. Chudák měl pak náramnou starost, že mu strhnou z důchodu, z platu, ale nic se mu nestalo.

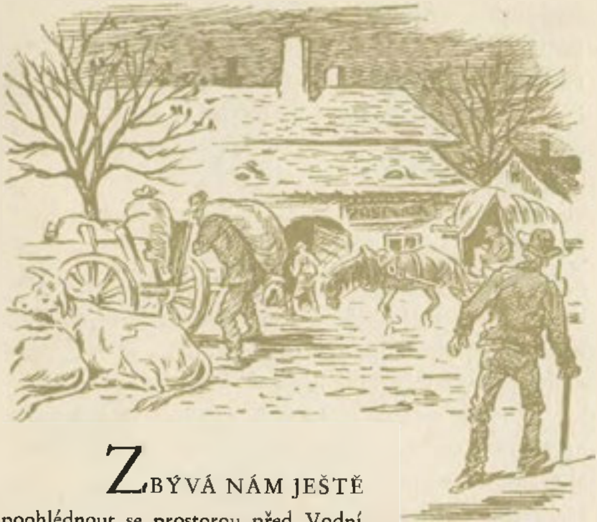
Dole v zahradě býval pěkný čtyřhranný rybník s křišťálovou vodou a překrásně jako zrcadlo odrážel vkusné okolí. Pak tu bylo bludiště dvojího systému, jedno starší a druhé novější, ale bylo těžko do vnitra na mýtinku se dostati, odkudž celé bludiště se dalo přehlédnouti. Mnoho žertů to nadělalo, běželo-li se v bludišti o závod. Dvě kuželovité hory obklopené vysokými smrky popřály krásného posezení a širšího rozhledu. Dále byl ještě domek — vlastně klec — s množstvím zpěvného ptactva pohromadě, a stranou partie prostranných pařenišť či skleníčků s ananasy, jimž se i v létě topilo. Květná zahrada byla dříve náramně oblíbena, nyní je více pustá a prázdná.

Rozhledem po okolí patří Barbořině všechna chvála. Pohled na velkou část Moravy je zajisté v každé roční době rozkošný. Nahoře kaple sv. Barbory byla až do r. 1850 pustá a podvrtaná. Tu se nad ní slitoval jistý Franz Vokoun a dal ji trochu opravit, zato však nad vchodem dal velkými monumentálními literami umístit nápis: Franz Vokoun, patental-invalid, nechal tu kapli opravit. Nápis tam zůstal mnoho roků, až štěchovský tesařský mistr František Kosatík, muž zbožný a vzorný, s pomocí několika jiných dobrodinců kapli důstojně zvelebil.

Kaple sv. Barbory by měla znamenat, že zde snad hornictví kdysi provozovati chtěli, avšak kopec nemá v sobě než ten okrouhlý kámen, jehož se na vícerých místech vydobývá. Jaké spousty

vod zde kdysi víříti musely, když takové valouny zde nahromadily! Dnešní křížová cesta vede patrně starým potokem, jenž na Barbořině ze dvou pramenů se utvořil a po jehož obou stranách potom Štěchovice stavěny byly. — Nemohu pominout zaznamenati něco pro památku, co mě na Barbořině zvlášť napadlo, ačkoli nechci tvrdit, že má domněnka je neomylná. Soudiž, koho to zajímá, každý sám. Barbořina je v tu stranu k Moravě a k městu proříznuta rovnými břehy, které zcela bez příčiny ohledně polností býti se zdají, neboť je rolníci sami znenáhla odstraňují a vyrovnávají. Břehy a války (malé valy) byly před r. 1860 ještě namnoze nedotknuty a daly celkem vzato dojem, že tu snad někdy bylo opevněné ležení čili tábor.

ZBÝVÁ NÁM JEŠTĚ poohlédnout se prostorou před Vodní branou směrem k řece Moravě. Pohled od mostu na Kroměříž nebyl právě velikolepý: stará šedá brána s nízkým tmavým průjezdem, vpravo a vlevo stará městská zeď s opadalou omítkou, za zdí toliko věže kostela Panny Marie a dále vlevo jako hrad bývalý františkánský klášter; před branou vpravo podél parku dvě malé chalupy, pověstná hospoda Lapač a pod samou hradbou mizerácké uličky, vlevo bělidelské ulice s malými chaloupkami, podél cesty kříž a socha sv. Jana a blíže města šeredný židovský hřbitov. Sochou sv. Jana Nepomuckého na vysokém okrouhlém sloupu

připomíná se pověst, že na tom místě poslední poprava stětím hlavy se udála. Sedlák ze Štěchovic, jehož jméno na jisto postaviti jsem nemohl, přišel prý ožralý dom, zasedl za stůl a chtěl jísti. Žena, stojíc na protější straně, vadila se, křičela a dráždila muže tak dlouho, až ve vzteku nožem o stůl uhodil. Nůž se po stole smekl a vjel ženě do těla.

Starý židovský hřbitov byl veliký, polorozpadlou zdí obehnaný čtverhran mezi zákopem před městskou hradbou a řadou domků podél břehu moravního. Když to pohřebiště židům vykázáno bylo od města, byla to bezpochyby pustá mokřina, neboť mrtvoly se pochovávaly nad povrchem okolním v navezené hlíně as dva metry vysoké, takže hřbitovní zdi téměř celé naplněny byly. Pomníky sestávaly z malých a velkých ploch kamenných na vše strany přímo a šikmo rozestavených. Několik větších akácií a křoví téhož druhu zcela zanedbale rostoucí a tráva, jak narostlá tak teřící — to vše zajisté nemohlo tomuto místu ani trochu ladnějšího vzezření dáti. Pohřby konali židé tak, že nesouce mrtvoly téměř se ani viděti nedali, kvapně uličkou u samé brány z židovského města ven spěchali na hřbitov a tam teprve za dveřmi své smutné obřady vykonávali. Na jmenovaném hřbitově ale už dávno přestali pochovávat, neb více než čtyřicet roků mají k tomu účelu nový hřbitov nedaleko křesťanského. V osmdesátých letech odstoupili židé hřbitov starý, dříve za žádnou cenu neprodatelný, městu, dali jej rozkopat, pozorně kosti a kostečky vybrat a převezli je na tak zvaný nový hřbitov. Obzvláště

jeden hrob byl jim posvátně vzácný - množství židů, když kosti z něho převáželi, aspoň rukou vozu dotknouti se hledělo.
Na protější straně mělo předměstí Kroměříž nad všechnu konkurenci povznesený rozsáhlý zájezdný hostinec Lapač. Nízké, přízemní stavení se starou šindelovou střechou. Před hospodou ustavičně bláto z kalu a trusu tažného dobytka, čpavý zápach, množství rozestavených anebo ke zdi přistavených jeslí a stojící před ním povozy dělaly mu tak přitažlivou reklamu, jak si ji hostinský jenom přáti mohl. Začněme s trhovým dnem, pátkem. K ránu dojíždějí povozy s dřevem z Rajnochovic, z Lukova, z Fryštáku atd. U Lapače se vše zastaví, formani jdou do hospody posnídat kořalky, než trh započne. Prodavše dřevo, nakupují obilí na zpáteční cestu a když nafutrujou koně, pohoví sobě a pohovoří při té druhé, třetí až kolikáté čtvrtce. Když sedlák ze Zámoraví jede z trhu obilního, Lapače nepomine už pro ten pohovor u dlouhých dubových, hrubě tesaných stolů. Dlouhé dubové lávky u nich tak silně drží červené kalhoty, zvláště je-li několik skmotřených pohromadě, že už i koňům venku stojícím trpělivost zašla a oni sami s vozem domů se pustili. Veliký je rozdíl v rozmluvě Hanaček, když se spolu sejdou, a mezi rozprávkou Hanáků, vážných myslitelů, kteří tak mluví, že je to sice hlasem dobře vysloveno, ale přece to zůstává neproniknutelnou tajností pro člověka, který neví, o jakém předmětu řeč přadou. Před rokem 1850 sejde se na příklad sedlák se známým z druhé vesnice na Lapači zdánlivě jenom náhodou. Oba mají nalito

a pijí z mázu pivo dosti dlouho a mlčky. Dá-li sobě jeden nanovo, dá sobě také druhý. Konečně se mezi nimi rozpřede duchaplná rozmluva: »Jářku, že bysme« — »Tož nechat«. S významným pohybem rukou: »To je tak, rozumíte, ono by . . . kdybyste vy« — »Jářku, co se toho týče, to já, jak já — ale kolem dokola, vezmeme-li to na příklad, člověk je člověk« — »No šak vím« — »A tož!« — »No tož.« »Aha, kdybych to vzal tak lebo tak . . . . tož to ne — ale víte . . . . co je, to je, co není, to není« — »Ale kde . . . . ono pravda každý rozumí sobě . . . . ale šak, nezapomeňte své řeči . . . . ne že bych . . . . to zas ne . . . . ale co je pravda, to je pravda . . . . vy jste vy a to je to« — »Už jsem řekl, člověk je člověk« — »A jářku . . . . já bych . . . . já nevím, co vy . . . . ale já bych, sakra, ani muk . . . .« U druhého stolu sedí tři Valaši od Vsetína, co přijeli s dřevem a šindelem. Hezky jim svědčí krpec z bílé huně, úzké kalhoty s řemenem jako pásadlem meče, červená kazajka a vysoký černý homolovitý klobouk. Poslouchají živě vedenou hlasitou rozmluvu Hanáků. Konečně dopili, vstávají a jdou k svým potahům. Ve dveřích se jeden ještě zastaví a soudruhům s nevyličitelně ironickým pohledem na Hanáky dí: »Na mú milú dušu, to je řeč!«

K Lapači měl spád celý obchodující díl Valašska a Slovácka, jakož i dělníci tamodtud, prodavači křiváků t. j. kapesních nožů a nožů kuchyňských obzvláště z Jasené, prodavači dřevěného zboží kuchyňského od vařechy počna až do stup na mák a loubů rozličného druhu, Slováci s pytli kmínu, hanýzu a marjánko-

vých plev se tu uhostili. Jiní sem přitáhli dvoukolé vozíky a kolečka t. j. trakaře s korbicí, dřevěnými hraběmi, lopatami a vidlami, s trdlicemi na tření konopí a cepy. V nůších na zádech anebo též v malém vozíku měli sklenáři od Trenčína v slámě omotané skleněné zboží k podomnímu obchodu. Zde se zastavil i cestující sklenář, totiž Slovák s nosítky, na nichž měl tabule skla, chodil od domu k domu a lacino spravoval rozbitá okna. Handrlák, vyměňující hadry na papír se hodící za jehly a niti, nazvíce z Kunovic u Hradiště, složil zde někde do kouta svůj měch a zůstal na noc. Handrlákovi patřila malá dřevěná píšťala, na níž jak na verglu učený kanárek snad celý svůj věk touž melodii po malých přestávkách vyluzoval, aby svou ctěnou přítomnost v dědině ohlásil. A milý čtenáři, ta kouzelná dřevěná píšťala asi čtyři palce zdéli platila na dědinách za barometr! Neračte se smáti, to nebyla pověra. Patří všechna čest jemnému sluchu našeho zpěvného lidu, že z jasnějšího nebo temnějšího hlasu píšťaly při té známé a věčně stálé melodii dovedl říci: »Dostanem deště!« anebo »Přestane pršet, slyšte, jak handrlák pískál« Nesmím zapomenout ani na křemínkáře s pytlem plosko řezaných křemínků a s měchem hubky. To byl člověk kdysi velmi potřebný, nyní již řídko kdy vídaný. Fosfornaté sirky zaplavily svět a učinily křemínkáře předpotopním zjevem, který dnes jako Cervus Alces jen v několika vzácných exemplářích na minulou dobu upomíná. Býval však čas, kdy nebylo sirek a bez hubky a křemínků nikdo se obejíti nemohl. Hubkař nařezal v lese na místech pralesům

podobných se stromů hubáně, vyřezal dřevnatý prostředek, prosušil a proklepal vrchy na měkko, a tuto syrovou nebo již také sanytrem a popelem propracovanou hubku prodával, kus jako dlaň prostorný za dva krejcary šajnů. Syrová hubka, někdy hezky veliká a okrouhlá, za čtyři až pět krejcarů, musela ještě praktickou fázi prodělat, než jí bylo k zapalování užito: kraj se olemoval zelenou pentlí a z hubky se stala chvalně zdravá domácí čepice na hlavu. Okolo r. 1840 započaly sirky, napřed takové, které se namočením do sirnaté kyseliny v malé skleněné lahvičce zapalovaly. Brzy nato přišly škrkavky. Rozumí se, že některé konservativní povahy až do r. 1850 setrvaly při starém křesivu. Prakonservativní ještě dnes ze zalíbení ve starožitných způsobech do hubky nakřešou a tím fačky zapalují. Křemínků na pušky potřebují již také jenom knížecí arcibiskupští gardisté. Kolomazník nazvíce od Otaslavic také býval častý host na Lapači, dokudž se k mazání kol a náprav zcela dřevěných vozů toho v horách blíže Vyškova vyráběného černého a divně čpavého mazadla potřebovalo. Kolomazník byl vysoký silný muž ve vysokých botách, v nažloutlých, kolomazí pomazaných kožených kalhotách, v bělavé flanelové kazajce někdy s uzounkou červenou lemůvkou a s černým plstěným kloboukem. Kolomaz vozil na trakači v sudu a prodával ji na mírky, loubky rozličné velikosti, jež na trakači navěšené měl.

Důležitým zjevem na Lapači byl dvakrát v roce, jednou v květnu anebo v červnu a po druhé pozdě na podzim, bakonář. Byl

z Uher a chodil v poloměstském obleku s mohutným koženým opaskem na peníze, s koženým pleteným bičíkem v ruce a ominosní velkou koženou tobolkou se zápisníkem v náprsní kapse. S dvěma neb třemi surovými uherskými pohůnky a s kudrnatým psem přihnal cestou od Holešova sto a více kusů vymořených bakounů, uherských sviní z Bakoňského lesa. Když se stádo objevilo před Lapačem a pan bakonář, posilniv se v hospodě, hrdý postoj za svým stádem zaujal, na dohlídnutí na Bělidlech se otvírala okna, mezi dveře vystupovaly celé rodiny a ruch se šířil dál a dále do Oskola a do města. Znenáhla se utvořily skupiny příchozích a ani mládeže nescházelo, aby se naučila od starých, jak se důležitý kup bakounských sviní uzavírá. Bakoun byl oblíbeným krmcem pro špek a sádlo. Kupci byli dvojího druhu: majetní, kteří zkrátka vybrali, smluvili a zaplatili, a nemajetní hofeři, domkáři a řemeslníci, kteří déle rozvažovali, vybírali, kombinovali, než sobě obyčejně dva bakouny vybrali a dlužnou cenu do toho zápisníku v kožené tobolce bakonářově zapsati dali. Jejich špekulace záležela v tom, že na zimu ze dvou vykrmených kusů jeden prodali, ze stržené ceny bakonářovi dluh zaplatili a druhý kus pro sebe zabili. Podařilo-li se krmení, bylo dobře; nepodařilo-li se, pak byla bakonářova tobolka při jeho podzimním příchodu do Kroměříže tak hrůzyplné omen, že v té které rodině tatíčkovi a matce, když uviděli bakonáře, všecky kosti trnuly, neboť zabavení skrovného majetku pro chudou familii není na zimu maličkost.

Teď stojí na jedné polovici Lapače dvoupatrový hotel Hájek, německý, elegantně zařízený. Vystavěl jej žid Hájek. Okolo roku 1850 byl starý Šalomoun Hájek ještě hospodským ve Zlámance, ale byl už tenkrát znám pro svou kořalku, jíž tajnou manipulací zvlášť příjemnou chuť udělati dovedl. Ze Zlámanky se přestěhoval do Kroměříže a zde měl dlouhá léta svou kořalnu naproti kostelu sv. Maurice. Chudí zanesli Hájkovi kde který groš a tak dali podnět, že starý Šalomoun Hájek gamaliélovská slova o sobě pronesl, řka: »Mne chudoba učinila bohatým«.

Končí se tyto paměti
na město Kroměříž z let 1840 až 1880

DOSLOV

VYDÁVÁME paměti kroměřížského kanovníka J. Chodníčka jako dokumentární obraz života moravského města v druhé polovině 19. století. Kroměříž tehda, po slavném sněmování rakouských národů ve velkém sále arcibiskupského zámku, měla mezi moravskými městy zvláštní postavení. Ač byla více poněmčena než ostatní města moravská, neboť od století 17. byli zde pány olomoučtí biskupové a arcibiskupové, ponejvíce němečtí šlechtici, dostalo se jí v roce 1848 mocné národnostní vzpruhy. Jednak byla k ní připojena ryze česká předměstí Oskol a Štěchovice, jednak na ni působily vyhraněné charaktery tehdejších vůdců našeho národa, kteří v Kroměříži ve vzácném seskupení po několik měsíců pracovali. Tuto dobu sice P. Julius Chodníček v Kroměříži nezažil, neboť sem přišel teprve v roce 1858, ale při tehdejším pomalém životě události tak rychle nestárly a přetrvaly daleko více let než nyní. Žil tedy P. Julius Chodníček ještě v ovzduší památného roku 1848 a potom téměř po 40 let byl v Kroměříži svědkem pozvolného návratu českého živlu do bran a hradeb městských. O německé Kroměříži nikdy mluvit nemůžeme, historické dokumenty podávají nám zprávy toliko o Kroměříži poněmčilé. P. Julius Chodníček se připojil vědomě a rád na stranu českou a byl jedním z těch uvědomělých kněží, kteří šli důsledně za svým přesvědčením. Jeho památníku mohli jsme bez rozpaků dáti název Kroměříž v hradbách, neboť tehda, až do let šedesátých, bylo město skutečně odděleno od českých

předměstí zdmi a hradbami. Jestliže je potom začalo soustavně bourati, spojovalo tím poněmčilý živel s živlem prostých českých lidí. Stačilo něco více než třicet let a Kroměříž byla z větší části městem českým. P. Julius Chodníček se sice ve svých pamětech vyhýbá všemu líčení politických bojů, pomíjí dokonce i spolky, mezi nimiž hrál už tehda Moravan na české straně důležitou roli spolu se Sokolem, přece však dýchá z jeho vzpomínek uvědomělé češství. Jejich autor pozoroval velmi dobře život ve městě, měl smysl pro řízný humor, dovedl mnohou věc připepřit ironií, neboť neztratil v tomto městě, poněkud těžkopádném jako celá Haná, vědomí, že byl rodákem z kraje zcela odlišného. Narodil se roku 1837 v Opavě. Absolvoval bohosloví v Olomouci a již v roce 1858 byl prefektem studií v kroměřížském knížecím arcibiskupském semináři. Vyučoval tu matematice. V roce 1864 byl výpomocným polním knězem ve válce šlesvicko-holštýnské a ve válečném roce 1864 duchovním správcem kroměřížské vojenské nemocnice. V roce 1887 byl jmenován kanovníkem. Zemřel v roce 1895 a byl pochován na starém kroměřížském hřbitově při Kotojedské cestě. Když byl r. 1937 tento hřbitov zrušen, putovaly jeho ostatky na hřbitov nový.

Rukopisné paměti Chodníčkovy, jež vznikly na sklonku osmdesátých let minulého století a jimž jsme dali název Kroměříž v hradbách, nejsou jediným dílem autorovým. Vydal již v roce 1865 v Olomouci knihu Večerní zábavy v rozmluvách faráře s venkovany a později díla: Die Grundzüge der Kombinationen,

Factoriellreihen u. Determinanten, Kronika církve svaté od nejstarší až do naší doby (1868), Tomáše Kempenského Následování Krista a spolu s P. Augustinem Plačkem knihu Nomenclator ad usum matricas gerentium. Některé z knih naložila a vytiskla kroměřížská tiskárna Guskova. Rukopisné paměti Chodníčkovy byly chovány v kroměřížské rodině Wechově. Vydávajíce je po prvé tiskem, byli jsme si vědomi, že je nemůžeme otisknout v téže rozvláčné formě a s podrobnými popisy některých věcí, které se ke Kroměříži nevztahují. Rozdělili jsme je nově do sedmi kapitol a uspořádali jejich sled tak, aby vznikl ucelený obraz. Dbali jsme při tom úzkostlivě, abychom neporušili jazykových zvláštností Chodníčkových a jeho charakteristické větné skladby. Gramaticky jsme opravovali jen místa, která by byl autor před tiskem jistě sám upravil. Vznikla tak za výtvarného doprovodu akad. malíře profesora Františka Vrobela milá knížka, již budou Kroměřížané jistě rádi čísti.

Jindřich Spáčil

K X. SJEZDU

MORAVSKÝCH KNIHOMILŮ A EXLIBRISTŮ

V HODONÍNĚ 5. ČERVNA 1938

A K XX. VÝROČÍ

SAMOSTATNOSTI ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

vydali jako soukromý tisk kroměřížští knihomilové a jejich přátelé: V. Gusek, L. Hejný, Josef Hilgartner, R. Horák, O. Kuliš, Vojtěch Reichel, Jindřich Spáčil, Ing. Stanislav Švehla, Jan Zahradníček z Kroměříže - Josef Adam, Holešov - Václav Brodil, Svinov - Ladislav Eliáš, Mor. Ostrava - Jindřich Chrást, Praha - Zdeněk Král, Moravská Ostrava - Dr. Antonín Novotný, Brno - Dr. František Onderek, Vidnava - Vojtěch Popelka, Zlín - Karel Šerý, Holešov - Jaroslav Vrbický, Mladějovice - Jaroslav Žižka, Valašské Meziříčí

Dvanácti kresbami vyzdobil akademický malíř František Vrobel, typy Garamond vytiskla knihtiskárna J. Gusek v Kroměříži na ruční losínský papír ve 400 neprodejných výtiscích, z nichž 165 pro sjezd číslováno